

Die eerste 40 jaar van Orania

The first 40 years of Orania

BURGERT SENEKAL

Navorsingsgenoot

Eenheid vir Taalfasilitering en Bemagtiging

Universiteit van die Vrystaat

Suid-Afrika

E-pos: burgertsenekal@yahoo.co.uk

Burgert Senekal

BURGERT SENEKAL is sedert 2008 verbonde aan die Universiteit van die Vrystaat en is tans ’n navorsingsgenoot by die Eenheid vir Taalfasilitering en Bemagtiging. Ná hy sy PhD aan die Universiteit van die Vrystaat in 2013 verwerf, ondersoek hy inligtingstechnologie, grootdata en die netwerkwetenskap met spesifieke toepassings binne die Afrikaner se leefwêreld, veral met ’n klem op die Afrikaanse literatuurstudie. As NNS-gegradeerde navorser het hy reeds meer as 60 artikels en drie boeke gepubliseer.

BURGERT SENEKAL joined the University of the Free State in 2008 and is currently a research associate in the Unit for the Facilitation and Empowerment of Languages (“Eenheid vir Taalfasilitering en Bemagtiging”). After obtaining a PhD from the University of the Free State in 2013, he focused, in his research, on information technology, big data and the network community, with particular reference to applicability within the Afrikaner way of life, as this concerns especially the study of Afrikaans literature. In his capacity as a NRF-rated researcher, he has already published more than 60 articles, as well as three books.

ABSTRACT

The first 40 years of Orania

The town Orania is uniquely determined by the fact that it is almost exclusively inhabited by white Afrikaans speaking South African citizens – for the purposes of this article to be simply referred to as “Afrikaners”. The establishment of such an exclusive enclave represents a unique and controversial phenomenon in South Africa about which much has already been published. However, no purposeful attempt has yet been made to record the history of this town. This article examines the town’s origins and development from the nineteen sixties to the present.

During the 1970s, it became apparent that the policy of apartheid would not guarantee the continued survival of the Afrikaner nation. Moreover, the policy itself was widely targeted as being inherently immoral, and generally viewed as “a crime against humanity”. This severe

Datums:

Ontvang: 2020-08-26

Goedgekeur: 2021-02-23

Gepubliseer: Junie 2021

criticism, while largely internationally based, was also expressed, in South Africa, by opposition parties, including critical views originating from some Afrikaner organisations. It was evident that an alternative to so-called separate development would have to be pursued in attempting to ensure peaceful co-existence of Afrikaners with other racial or cultural groups residing in South Africa.

In this regard the South African Bureau of Race Relations (SABRA) suggested that Afrikaners could be (re)located in a dedicated area, such as a volkstaat. Subsequently, up until the 1990s, SABRA and others debated where such a volkstaat would have to be located and what it would entail. The idea of an Afrikaner town was first proposed in 1979 by dr. WM van Heerden and reiterated by the reverend HF Verwoerd, a son of dr. HF Verwoerd, the following year. Both had in mind a particular town, namely Orania, an already established town in the Northern Cape at the time, but neither of the gentlemen in question referred to the actual town itself, but instead preferred to make use of an overarching vague concept of “Orania”, not restricted to any particular town. Only in the late 1980s did prof. Carel Boshoff of SABRA (dr. HF Verwoerd’s son in law) suggest that the volkstaat should be located in the Northern Cape.

Focus on the town itself, was kickstarted when Orania was put up for sale by the South African government. Orania was one of eight towns erected in the mid-1960s with the express purpose of providing housing for workers employed in the Orange River Water Scheme, a project driven by dr. HF Verwoerd to expand South Africa’s infrastructure, thereby creating economic opportunities of growth. The first three phases of the project, namely two dams (at the time named the PK le Roux Dam and HF Verwoerd dam, now the Vanderkloof- and Gariep Dams respectively) and the Orange-Fish River Tunnel were completed, but budget cuts resulted in the project being terminated before the completion of all of the envisaged phases thereof – one of the resulting effects being the gradual relocation of employees from the early 1980s onwards. By the time the town could eventually be bought in 1990, with prof. Carel Boshoff as one of the driving forces directing the negotiations with various interested parties, it was virtually a ghost town. However, some squatters had moved into the abandoned houses in Grootgewaagd, the old Coloured part of the town. The eventual removal of these squatters became the first of many a controversial moment recorded in the history of the town.

Throughout the 1990s, Afrikaners were engaged in a large scale renovation – almost a (re)creation, of the town – as may be seen in the establishment of schools, the maintenance and expansion of the town’s infrastructure, and the creation of viable economic opportunities. In addition, from a historical-cultural perspective, it became necessary to relocate to Orania those statues of former political leaders that were no longer politically acceptable after the transition of political power in 1994 – particularly those that had been erected in honour of dr. HF Verwoerd throughout the country. Continuing the legacy of the late prime minister, Mrs. Betsie Verwoerd, widow of dr. HF Verwoerd, settled in the town, where she was visited by president Nelson Mandela – the first visit by a serving South African State President to the town. In short, by the late 1990s, Orania had become a functioning town again, although with a small population.

Between 2001 and 2006 Orania’s population grew by 0.4% annually; a figure which, by 2014, increased to 9.3% annually. This steady increase continued throughout the following years, so that by 2016, Orania was able to register a population growth of 10.8% with a population of more than 1 600, which subsequently, in 2020, resulted in a population of approximately 2 000 inhabitants. During this period of steady growth with regard to the population, the imperative of growing the economy remained a key focus in the town’s planning.

Firstly, beginning in 1999, Orania started a process of establishing its own bank, which was finally registered as the largest South African Cooperative Bank in 2012, titled the Orania Spaar- en Krediet Koöperatief (OSK) (Orania Savings and Credit Cooperative). Secondly, beginning in 2002, preparations were put into place for obtaining its own local currency, which was launched as the Ora in 2004, and by 2017, plans were under way to launch a digital version of the Ora, the e-Ora. Thirdly, Orania invested heavily in local businesses, and by 2013 the town possessed its own cinema, while the Stokkiesdraai Centre was opened in 2015, complete with shops and a restaurant. Tourism became an important economic initiative and after the first campsites had been established in the 1990s, chalets were being erected from 2003 onwards, while the hotel was officially opened in 2010. Besides economic initiatives, Orania also invested in education, which included the establishment of a tertiary education institution, intent on providing technical courses, by 2016. During this time, Orania also gained wider acceptance within the Afrikaner community, and partnerships with other Afrikaans institutions such as Solidariteit are therefore highlighted in the article. Orania also expanded its projects concerning heritage conservation, erecting various monuments (such as the Koeksister monument in 2003 and the Klein Reus [Little Giant] in 2007), or relocating historical statues from elsewhere in South Africa when these were no longer politically acceptable or had become otherwise unwanted (for example, the Irish War Memorial or statues of former Afrikaner leaders). Apart from these positive developments, the article also discusses financial failures, conflicts between inhabitants, the first crimes reported in the town and the outcome of the land claim filed by those who had been removed from the town in 1991. Visits by Julius Malema and president Jacob Zuma are discussed, also highlighting the continuing conflicts with the media concerning allegations of racism. In conclusion, the article suggests possible areas for further research.

KEYWORDS: Orania, self-determination, Afrikaner, nation state, right-wing, minorities, Afrikaans, HF Verwoerd, Orange River Water Scheme, Northern Cape

TREFWOORDE: Orania, selfbeskikking, Afrikaner, volkstaat, regsies, minderhede, Afrikaans, HF Verwoerd, Oranjerivier Waterskema, Noord-Kaap

OPSOMMING

Orania verteenwoordig 'n unieke verskynsel in Suid-Afrika, en een waaroor daar reeds baie gepubliseer is. Daar is egter nog nie 'n doelgerigte poging aangewend om die geskiedenis van dié dorp op te teken nie. In hierdie artikel word ondersoek ingestel na die dorp se ontstaan en ontwikkeling vanaf die sestigerjare tot op hede. Die studie ondersoek die ontstaan van die idee, sowel as die ontstaan van die dorp tydens die Waterwese-tydperk, en dek ook die pioniersjare (1991–2000). Daar word verder aangetoon hoe hierdie dorp van 'n idee en 'n klein dorp gegroei het tot bykans 2 000 inwoners. Inisiatiewe soos die plaaslike geldeenheid, die Ora, die ontwikkeling van die gemeenskapsbank, die Orania Spaar- en Krediet Koöperatief (OSK), die (her)vestiging van standbeelde en monumente, die oprigting van tersiêre onderrigsentrums, besighede en toerismebedrywighede word bespreek. Uitdagings en suksesse word ook aangeraak, sowel as die volgehoue media-aandag wat dié dorp ontvang.

INLEIDING

Alhoewel die dorp Orania in die 1960's opgerig is, het hierdie dorp aanvanklik nie 'n volkstaatkonnotasie gehad nie, maar werkers van Departement Waterwese gehuisves. In die 1970's het dit duidelik geword dat apartheid nie volhoubaar was nie en het die Suid-Afrikaanse Buro vir Rasse-Aangeleenthede (SABRA) begin om die idee van 'n blanke gebied aan te beveel. Teen die einde van die tagtigerjare skryf Boshoff (1989:75) byvoorbeeld: "Apart from being morally indefensible, the present white minority government has no hope of remaining in power." Die idee van 'n volkstaat gegrond op eie arbeid, eie instellings en eie grond (soos Orania tans), en wat boonop Orania heet, is volgens mediaberigte vir die eerste keer deur Van Heerden (1979) genoem, wat beteken dat die idee van 'n Orania tans 42 jaar oud is.

'n Hele aantal studies is reeds oor aspekte van Orania onderneem.¹ Die huidige studie word aangepak vanuit 'n historiese perspektief en ondersoek hoe die idee van Orania vanaf 'n toespraak gegroei het tot 'n dorp met onder andere bykans 2 000 inwoners, 'n eie bank en 'n eie geldstelsel.

VAN IDEE TOT GROND: 1979–1990

Die Suid-Afrikaanse Buro vir Rasse-Aangeleenthede (SABRA) is in 1948 gestig "om veelvolkigheid te ontwikkel, asook met die opdrag om filosofiese pilare van moraliteit, gebaseer op wetenskaplike gronde vir die regverdiging van apartheid, te skep" (Pienaar 2007:29). Reeds in 1964 het SABRA 'n studiekomitee onder leiding van dr. Constand Bruinette op die been gebring om die moontlikheid van die skepping van "blanke groeipunte" te ondersoek (Pienaar 2007:29). In 1972 het die voorsitter van SABRA, dr. Gerrit Viljoen, voorgestel dat die idee van 'n volkstaat ondersoek moet word en na afloop van 'n besoek aan Israel in 1978 is die volkstaattedagte by SABRA aanvaar (Pienaar 2007:30).

Vroeë mediaberigte oor Orania as Afrikanertuiste verwys nie na die gelyknamige dorp nie, maar na die idee wat Orania sou heet, na aanleiding van 'n toespraak gelewer deur dr. WM van Heerden by 'n SABRA-Jeugkongres in Julie 1979 (Anoniem 1979a:8; Anoniem 1979b:14; Anoniem 1979c:21; Van Heerden 1979:10). Geen vermelding word egter gemaak van waar hierdie blanke gebied moes wees nie en Van Heerden maak geen verwysing na die dorp Orania, wat reeds as Orania bekend gestaan het, nie (sien verder aan).

Van Heerden se visie van Orania is duidelik belyn met die huidige idee van Orania. Hy (Anoniem 1979a:8) stel as een van die grondbeginsels van Orania, die gebruik van eie arbeid: "Ons wil in Orania nie net ons eie huiswerk doen nie, ons wil ook ons eie strate vee, ons eie nywerhede beman en ons eie plase bewerk." Hy (Van Heerden 1979:10) onderskei egter Orania van 'n blanke of Boeretuisland deur nie onafhanklikheid in die vooruitsig te stel nie, maar slegs 'n dorp wat binne Suid-Afrika funksioneer en "waar slegs blankes woon en werk." Volgens sy visie moes Orania: "'n moderne dinamiese gebied wees, waar ons nie net petrol sal gebruik nie, maar hopelik ook iets anders wat ons sal uitvind om die plek daarvan te vul". Boonop: "sal wit hande-arbeiders of blankes wat nie vaardig met die hande is of akademies goed is nie, 'n belangrike funksie vervul." Hierdie visie sou later deur die hedendaagse Orania

¹ Onder meer Kotze (2003), Steyn (2005), De Beer (2006), Pienaar (2007), Blomerus (2009), Hues & Morgan (2010), Hagen (2013), Cavanagh (2013), Seldon (2014), Haleniuk (2015), Walterová (2016), Kotzé & Senekal (2018), Senekal (2019), en Kotze, Schoeman, Carow & Schmitz (2020).

uitgebou word deur middel van 'n tegniese kollege, volhoubare energie en 'n sterk beklemtoning van eie arbeid. Die klem sou egter mettertyd verskuif van 'n blanke na 'n Afrikanerdom.

In 1980 verwys dr. Chris Jooste van SABRA ook na so 'n volkstaat, Orania, wat naby die HF Verwoerddam (tans Gariëpdam) geleë sou wees (Tyler 1980). In dieselfde jaar verwys ds. HF Verwoerd, seun van die wyle eerste minister, ook in 'n SABRA-Jeugkongrestoespraak na Orania, maar volgens sy visie is dit nie slegs 'n dorp nie, maar die gebied Colesberg, Venterstad, Bethulie en Philippolis (Anoniem 1980:3). Verwoerd stig 'n maand voor hierdie toespraak (15 Junie 1980), in samewerking met prof. Hercules Booysen en Carel Boshoff, die Vereniging van Oranjewerkers, “met die doel om 'n Afrikaner-staat vanuit die RSA met duidelike afgebakende grense te skep” (Pienaar 2007:31). Die Vereniging van Oranjewerkers is juis 'n uitvloeisel van 'n SABRA-navorsingsprojek om moontlike gebiede vir so 'n blanke gebied te identifiseer (Pienaar 2007:31). Hulle het drie gebiede geïdentifiseer: Een gebied aan die suidoostelike deel van die Witwatersrand naby Morgenzon, 'n ander in die omgewing van Mosselbaai en nog 'n ander aan weerskante van die Oranjerivier (Pienaar 2007:31). In 1990 stel De Beer (1990:44) vier moontlike gebiede voor: Pretoria en omgewing met 'n hinterland in die Noordwes-Transvaal, 'n gebied in die Oos-Transvaal vanaf Alberton, dele van die Oos-Rand en wat ook Morgenzon insluit, die Oranjeriviergebied van die Noordwes-Kaap insluitende Saldanhaabaai, en Bloemfontein en 'n hinterland in die Vrystaat. Die aanvanklike voorkeur was vir die gebied rondom Morgenzon (Pienaar 2007:53) en dit is ook soortgelyk aan die streek wat later deur Van Heerden (1990:186-241) aanbeveel is. Prof. Carel Boshoff, dr. HF Verwoerd se skoonseun, het egter die Noord-Kaap verkies (Boshoff 1989). Hy voer onder andere aan dat hierdie gebied, benewens water en ander infrastruktuur, ook 'n verbintenis met dr. HF Verwoerd het (Boshoff 1989:78):

The Orange River Development Project is Dr Verwoerd's legacy to the Afrikaner nation. During the last quarter-century this territory has been prepared so that it can emerge as the fifth development area in the RSA with a potential easily comparable to the best in any of the existing areas. This is an opportunity which should be grasped by the Afrikaner nation in its hour of need.

Ook dr. HF Verwoerd se dogter (vrou van prof. Carel Boshoff), Anna Boshoff, voer in die negentiende HF Verwoerd-gedenklesing aan dat dr. HF Verwoerd 'n sterk verbintenis met die Oranjeriviergebied gehad het (Boshoff 1993). Sy verwys na 'n toespraak van dr. Verwoerd in 1963 waar hy aangevoer het dat blankes die Oranjeriviergebied met eie arbeid moes ontwikkel en dat dit as 't ware as 'n blanke groeipunt gesien moes word (Boshoff 1993).

Die Afrikaner Volkswag is in 1984 deur prof. Carel Boshoff gestig. Waar SABRA die dinksrum was, sou die Volkswag steun vir Afrikanerselfstandigheid werf en was dit veral kultuur-georiënteerd. Die Volkswag se stigting was 'n uitvloeisel van weerstand teen die Nasionale Party (NP) se hervormingsmaatreëls in die vroeë 1980's en het ook gepaardgegaan met 'n skeuring tussen die pro- en anti-reformiste in die Afrikaner-Broederbond (Du Bruyn & Wessels 2010:103). Smit (1991:51) skryf dat die doel van die Volkswag was “om te voorsien in die behoeftes van Afrikaners wat hulself nie tuis gevoel het by onderskeidelik die FAK (Federasie van Afrikaanse Kultuurverenigings) en die Broederbond nie.” Boshoff het dan ook in 1983 uit die Broederbond bedank (Orania Beweging 2011). Die Volkswag het homself saam met SABRA, wat vanaf 1972 tot 1999 onder voorsitterskap van prof. Carel Boshoff was (Orania Beweging 2011), vir 'n blanke gebied beywer (Pienaar 2007:49). Boshoff (2020) sê oor die Volkswag:

Wat wel van die Volkswag gesê kan word, is dat dit 'n kultuurorganisasie was wat nie gehuiwer het om die Afrikaner se staatkundige en bygevolg ekonomiese bestaansbedreigings uit te wys en aan te spreek nie. In die proses is hy van die establishment organisasies rondom die FAK en die AB [Afrikaner-Broederbond], wat die NP-regering se hervormingsinisiatiewe kritiekloos ondersteun het, vervreem en is sy aansoek om affiliasie by die FAK afgekeur. Hy sou hom nl. op die politiek inlaat deur nie die heersende orde te ondersteun nie.

In 1988 is die Afrikaner Vryheidstigting (Avstig) onder leiding van prof. Carel Boshoff gestig om die idee van 'n Afrikanergebied te verwerklik, en teen hierdie tyd was die Noord-Kaap die primêre fokus vir so 'n ontwikkeling (Pienaar 2007:37, 58). Boshoff sou tot 2007 as voorsitter van Avstig dien (Orania Beweging 2011).

VAN GROND TOT DORP: DIE WATERWESE-TYDPERK (1962–1990)

Die Oranjerivierprojek was een van die projekte wat as gevolg van dr. HF Verwoerd se inspirasie ontstaan het en word op 23 Maart 1962 aangekondig (Kruger 2012). Die projek sou in ses fases oor 'n tydperk van 50 jaar voltooi word (Kruger 2012; Van Vuuren 2012:195):

1. Die Ruigtevleidam (later die HF Verwoerddam en tans die Gariëpdam);
2. Die Vanderkloofdam (later die PK le Roux-dam en tans weer die Vanderkloofdam), met kanaalstelsels aan die noordelike en suidelike oewer van die Oranjerivier;
3. Die Oranje-Visriviertunnel sou water aan die Vis- en Sondagriviere lewer;
4. Die Torque-dam tussen Hopetown en Douglas;
5. Water via die Brakrivier tot by Prieska;
6. Water via die Sakrivier tot by Kakamas.

Die laaste drie fases is egter nooit voltooi nie, hoofsaaklik omdat kostes aansienlik hoër was as waarvoor begroot is (Van Vuuren 2012:209). Boonop is slegs die kanaalstelsels aan die noordelike oewer van die Oranjerivier voltooi.

Agt dorpe is opgerig om werkers aan die projek te huisves: Oranjekrag vir werkers aan die Ruigtevleidam, Vanderkloof vir werkers aan die Vanderkloofdam, Vluytjeskraal (Orania) vir werkers aan die kanaalstelsel, en Oviston, Midshaft, Welbedacht, Uitkeer en Teebus vir werkers aan die Oranje-Visriviertunnel (Van Vuuren 2012:205). Infrastruktuur in hierdie agt dorpe het as standaard ingesluit teer- of sementpaaie, rioolsuiweringsaanlegte en elektrisiteit, terwyl skole, tennisbane, banke, teaters, swembaddens, ontspanningsale, skoonheidsalonne en rugbyvelde ook opgerig is (Van Vuuren 2012:205).

Die plaas Vluytjeskraal is in 1882 deur Stephanus Ockert Vermeulen aangekoop en was tot 1950 in die besit van die Vermeulen-familie. Na SO Vermeulen se dood in 1925 is die plaas onderverdeel tussen sy vier kinders. 'n Deel van die oorspronklike plaas is in 1950 aan Gideon Botha verkoop (Cavanagh 2013:66; Pienaar 2007:57; Opperman, n.d.:4). In 1963 het die Departement Waterwese die grond by Vluytjeskraal begin ontwikkel as deel van die Oranjerivier-projek en vervolgens die grond amptelik in 1964 gekoop (Anoniem 2004:16; Kotze 2003:162; Pienaar 2007:57). Die dorp het teen 1965 65 huisgesinne gehuisves (Opperman 2009:5).

Die dorp is in drie dele gevestig: die hoofdorp waar die blanke gesinne gewoon het, die kleurlinggebied, Grootgewaagd (die latere woongebied Kleingeluk), wat huisvesting aan kleurlingwerkers gebied het, en die kampong (die huidige Christelike Volkseie Onderwys of CVO-skool), wat huisvesting vir swart werkers voorsien het (Cavanagh 2013:67). Let egter

daarop dat alle inwoners hul huise en woonstelle gehuur het en dat eienaarskap deur Departement Waterwese behou is (Cavanagh 2013:67). Tussen die hoofdorp en die nieblanke gebiede is store opgerig vir die berging en instandhouding van Departement Waterwese se toerusting.

Fase 1 van die Oranjerivierprojek, die Ruigtevleidam, word op 4 Maart 1972 as die HF Verwoerddam geopen en Fase 2, die Vanderkloofdam, word op 17 November 1977 as die PK le Rouxdam geopen (Kruger 2012). Die Oranje-Visriviertunnel is in 1975 voltooi (Van Vuuren 2012:205).

Teen 1982 het daar tussen 40 en 50 huisgesinne in Orania gewoon (Anoniem 1982:6). In hierdie jaar het besnoeiings egter beteken dat die kanaalprojek halfvoltooid gelaat is, werkers het weggetrek, en teen Julie 1982 het daar slegs ongeveer vyf blanke gesinne gewoon (Anoniem 1982:6). In 1989 is die dorp oorgedra aan die Departement van Openbare Werke en Grondsake met die oog daarop om dit te verkoop (Cavanagh 2013:69). Die oorblywende werkers is na ander projekte verplaas met net 'n kerngroep wat agtergebly het. Plakkers het egter in huise in Grootgewaagd ingetrek (Cavanagh 2013:68).

Die dorp se naam was aanvanklik Vluytjeskraal, vernoem na die plaas waarop die dorp gebou is (Anoniem 2004:16). Ná 'n kompetisie gehou is om 'n naam te vind, is op Orania besluit (Kotze 2003:162; Pienaar 2007:57). Cavanagh (2013:66) skryf dat Vluytjeskraal reeds teen die einde van die 1960's Orania genoem is, maar verskaf nie 'n presiese datum vir die dorp se herbenaming nie. Nietemin is daar geen aanduiding daarvan dat die keuse van die naam verband gehou het met verwysings na die konsep van Orania teen die laat 1970's nie en dit kom voor of die naam van die dorp bloot toevallig was. Let ook daarop dat die dorp deur die Departement Waterwese gevestig is, nie deur die Vereniging van Oranjewerkers nie, en dat bogenoemde beginsels deur Van Heerden (Anoniem 1979a:8) nie op hierdie stadium in Orania neerslag gevind het nie, byvoorbeeld deur nie gebruik te maak van eie arbeid nie. Die konsep van Orania het met ander woorde nie neerslag gevind in die dorp Orania nie en die twee het teen die laat 1970's parallel bestaan.²

'N DEKADE VAN PIONIERSUITDAGINGS: 1990–2000

Die dorp Orania, wat op daardie stadium 483 hektaar groot was, is in 1990 deur 'n Johannesburgse sakeman, Jacques Pretorius, teen R1,05 miljoen van die Departement van Openbare Werke en Grondsake aangekoop.³ (Cavanagh 2013:67 skryf dat Pretorius die dorp reeds in September 1989 gekoop het). Pretorius het ook Vluytjeskraal Aandeleblok (VAB) op 6 September 1990 geregistreer (Kruger 2019). Volgens Biehl (2018:16) en Steyn (2014:490) het prof. Carel Boshoff 'n aanbod van R620 000 gemaak, maar aangesien Pretorius se bod hoër was, is dit aan laasgenoemde toegestaan. Daar was op daardie stadium 65 kleurlinge woonagtig op die dorp in Grootgewaagd (Leonard 1991:1) en vier blanke gesinne (Anoniem 1990:3), maar volgens Leonard (1991:1) het die blanke gesinne reeds teen Februarie 1991 weggetrek. Pretorius kon egter nie genoeg geld bymekaar kry vir die kooptransaksie nie (Opperman n.d.:5; Biehl 2018:16; Steyn 2014:490).

² Volgens Boshoff (2019) was dr. Van Heerden bewus van die dorp genaamd Orania, maar hy het slegs aanklank by die naam gevind, nie die gebied nie.

³ Kyk onder meer Anoniem (1990:3); Gunning (1991:16); Opperman (g.d.:5); Kotze (2003:163); Pienaar (2007:58); en Hagen (2013:47).

Verskillende bronne rapporteer wisselende aankoopbedrae van tussen R1,3 tot R1,8 miljoen vir Orania: Volgens Boshoff (2008:16), Steyn (2014:490) en Biehl (2018:16) is die dorp op 1 Maart 1991 aan Orania Bestuursdienste (OBD) Edms. (Bpk.) oorgedra nadat dit teen R1,6 miljoen aangekoop is. Daarenteen beweer Opperman (n.d.:5) dat OBD Edms. (Bpk.) Orania teen R1,3 miljoen aangekoop het, terwyl Anoniem (1991a:5) beweer dat OBD Edms. (Bpk.) die dorp op 31 Januarie 1991 van die Departement van Openbare Werke en Grondsake teen meer as R1,8 miljoen aangekoop het – die dorp is egter van Pretorius gekoop, nie die Departement nie. Laastens skryf Kotze (2003:163), Pienaar (2007:58) en Walterová (2016:56) dat Orania teen R1,5 miljoen aangekoop is. Die kontrak is deur Jozef Henning onderteken (Steyn 2014:490).

Daar was ook ander voornemende kopers van Orania. ’n Amerikaanse sakeman in Suid-Afrika, Ben Armstrong, wou R2,5 miljoen aanbied, maar OBD Edms. (Bpk.), onder leiding van prof. Carel Boshoff, het hom voorgespring (Gunning 1991:16). Volgens *Die Burger* (Anoniem 1991b:3) wou die Raad van Verteenwoordigers vir kleurlinge ook die dorp koop, maar hulle was ook te laat. Boshoff (2020) onthou egter dat hy per geleentheid ’n gesprek gevoer het met ’n destydse lid van die Raad van Verteenwoordigers, wat ondersoek ingestel het na die koop van die dorp en dat hulle daarteen besluit het.

Orania het teen dié tyd reeds amper ’n dekade bykans leeggestaan en was in ’n vervalde toestand (Van Tonder 1991a:3; Heyns 1991:15). Teen Februarie 1991 het vyf gesinne hulself reeds hier gevestig as deel van die volkstaatontwikkeling (Van Tonder 1991b:1).

Die plakkers en oorblywende inwoners is tot 31 Maart gegee om Grootgewaagd te ontruim (Leonard 1991:1; Potgieter 1991a:8; Cavanagh 2013:70). Bronne verskil oor hoeveel mense op hierdie stadium in Grootgewaagd gewoon het: Leonard (1991:1) noem 65, volgens Potgieter (1991a:8) was daar teen hierdie tyd 110 kleurlinggesinne, en *Die Transvaler* (Anoniem 1991c:9) het berig dat daar sowat 500 kleurlinge teen Februarie 1991 in Grootgewaagd gewoon het, wat ook die getal is wat deur Webster (2019) en Cavanagh (2013:72) genoem word. Dit is egter onduidelik hoe 500 mense in ’n dorp sou kon woon waar geen werk was nie, aangesien Departement Waterwese reeds twee jaar tevore onttrek en al hulle werkers herontplooi het (Pienaar 2007:58). Orania se bestaansreg was om huisvesting te verskaf aan werkers van Departement Waterwese; sonder die werkgewer was daar geen ekonomiese vooruitsigte nie (neem ook in ag dat daar nie op daardie stadium ’n stelsel soos vandag bestaan het om werkloos te subsidieer nie). Boshoff (2020) let ook daarop dat daar nie in 1991 voldoende behuising vir 500 mense in Grootgewaagd was nie en dat hulle nie sonder werkgeleenthede daar sou kon woon nie. Die getal inwoners wat op daardie stadium verskuif sou moes word, is met ander woorde waarskynlik heelwat laer as 500.

Ongeag hoeveel plakkers daar teen 1991 was, het hulle in Maart begin wegtrek en teen April was daar nog net 14 kleurlinggesinne, wat ’n week grasie gegee is (Anoniem 1991f:3) om te ontruim. Hierdie verskuiwing van die kleurlingbevolking het hewige reaksie in die media ontlok met herinnerings aan gedwonge verskuiwings wat onder apartheid plaasgevind het (Anoniem 1991g:6; Webster 2019). Prof. Carel Boshoff het egter volgehou dat mense nie in ’n kooptransaksie ingesluit word nie (Potgieter 1991b:4; Cavanagh 2013:70). Soos ’n mediaverklaring van die Orania Beweging die kwessie stel: “Orania is op die ope mark bekom met die uitdruklike ooreenkoms dat dit geen inwoners of grondregte insluit nie” (Lombard 2005). Die kleurlinge sou in 2000 ’n grondeis suksesvol indien (sien verder aan).

Die dorp is amptelik op 13 April 1991 as Afrikanerdorp heropen (Van der Merwe 1991:4; Boshoff 2008:16; Pienaar 2007:59). Die gesin Van den Berg het as eiendomsmakelaars opgetree en die eerste direksie van OBD Edms. (Bpk.) was CWH (Carel) Boshoff (voorsitter), A van

den Berg (sekretaris), F Cornelius, J Henning, JK Bosch, A van Dyk, A Boshoff, WJ Schoeman en H Botha (Boshoff 2008:16).

Van die 483 hektaar wat aanvanklik aangekoop is (Gunning 1991:16; Potgieter 1991a:8), het die dorp gegroei na 2 700 hektaar ná die aankoop van 'n verdere deel van die plaas Vluytjeskraal teen 'n verdere R400 000 in November 1991 (Anoniem 1991d:13; Stofberg 1991:2). Kotze (2003:164) stel hierteenoor dat dit in Augustus teen R480 000 aangekoop is. Huise in die hoofdorp is in 1991 vir tussen R30 000 en R48 000 te koop aangebied (Potgieter 1991a:8; Pienaar 2007:59), terwyl huise in Kleingeluk teen R10 000 aangebied is (De Klerk 2020).

Die eerste intrekkers het voor die uitdaging te staan gekom om die vervalle dorp en huise op te knap. Cavanagh (2013:76) skryf soos volg oor hoeveel werk die opknapping van die dorp geverg het:

Refurbishing dilapidated houses, repairing roads, and connecting Orania to clean water and electricity were expensive and stressful undertakings. Without outside funding, turnover in sales from the first wave of settlers, and considerable contributions from volunteers, the volkstaat may well have floundered in the first few months. The first settlers and executive persevered through this teething stage, however, and began to take appropriate steps to give the dorp a distinctive Afrikaner culture, so that Orania would attract the right kind of interest. Within a couple of years, Orania was respectable enough to receive a much larger, second wave of white, middle-class settlers.

Die Volksskool was Orania se eerste skool en is op 3 Junie 1991 geopen met Julian Visser as skoolhoof (Anoniem 1991h:5; Anoniem 1991i:4; Theron 1991:29), aanvanklik met net 14 leerlinge en twee onderwysers (Holthauzen 1991:9). Die skool is gehuisves in die voormalige Orania Laerskool, waar dit tans nog is. Die Orania Skool vir Christelike Volkseie Onderwys (CVO) is op 19 Januarie 1993 geopen (Anoniem 1993a:7) met Mariaan Botes as skoolhoof.

Teen 1992 het 320 mense hulself reeds volgens Pienaar (1992:5) in Orania gevestig. Betsie Verwoerd, die weduwee van dr. HF Verwoerd, het haar in Augustus 1992 op die dorp kom vestig (Crous 1992:1) en prof. Carel Boshoff het teen die einde van 1993 ook sy intrek op die dorp geneem (Van der Westhuizen 1993:2).

Sedert sy ontstaan, beskou Orania erfenisbewaring as 'n belangrike funksie. Die eerste beeld wat op Orania onthul is, was die beeld van dr. HF Verwoerd deur Jo Roos, wat op 22 Mei 1993 onthul is (Anoniem 1993b:16). In 1994 het Orania Felix Lategan se geweerversameling bekom, wat gepaardgegaan het met die opening van Orania se Kultuurhistoriese Museum in Oktober 1994 (Anoniem 1994b:3). Teen 1995 kon president Nelson Mandela reeds 'n standbeeld van Verwoerd op die Monumentkoppie besoek, wat die eerste standbeeld was wat hier opgerig is (Anoniem 1995:3). Die Verwoerdversameling is op 6 September 1997 in die Kultuurhistoriese Museum op Orania geopen (Anoniem 1997b:4), wat insluit die pak klere wat hy tydens sy sterfte aangehad het en ook die stoel waarop hy gesit het toe David Pratt hom op 9 April 1960 by die Randse Paasskou geskiet het (Anoniem 1997a:6; Gunning 1997:7). Ná Betsie Verwoerd se afsterwe in 2000 is daar besluit om haar huis in 'n Verwoerdmuseum te omskep (Anoniem 2000d:5), wat vandag nog in hierdie hoedanigheid funksioneer.

Alhoewel president FW de Klerk in 1994 deur Orania gereis het, het hy nie stilgehou en 'n amptelike besoek afgelê nie (Anoniem 1994a:11). Pres. De Klerk het ook nooit daarna Orania besoek nie. In Julie 1995 het pres. Nelson Mandela Betsie Verwoerd na 'n ete uitgenooi, maar aangesien sy toe reeds 94 jaar oud was, kon sy dit nie bywoon nie. Sy het egter 'n uitnodiging aan pres. Mandela gerig om haar op Orania te besoek (Gunning 1995:10), wat

vinnig deur hom opgevolg is, en hy het Orania op 15 Augustus aangedoen. Hy was vergesel deur Albertina Sisulu en Amina Cachalia en het besoek afgelê by die Volksskool en Betsie Verwoerd, waarna 'n perskonferensie gehou is (Nieman 1995a:3). Die besoek was positief en volgens Snyman (2013) het mev. Verwoerd en pres. Mandela selfs 'n deernisvolle oomblik gedeel toe sy nie haar toespraak kon lees nie en hy dit vir haar voltooi het.

Die besproeiingsprojek met 'n 3,5 km pypleiding is in Oktober 1996 in gebruik geneem (Gunning 1996:10). Teen 1998 het daar reeds 700 Afrikaners op Orania gewoon, bestaande uit 300 gesinne (Gunning 1998:27).

Die eerste 10 jaar van Orania se bestaan as Afrikanerdorp is afgesluit met 'n aantal uitdagings en terugslae. Eerstens is Betsie Verwoerd op 29 Februarie 2000 in Orania in die ouderdom van 98 oorlede (Van der Merwe 2000a:1). Aangesien daar nog nie 'n begrafnisondernemer op Orania was nie en die familie 'n outentieke Orania-begrafnis wou hou, is haar kis agter op die Dorpsraad se bakkie na die begraafplaas vervoer, waar sy begrawe is.

In April 2000 was 'n 23-jarige jongman van Orania by 'n skietvoorval betrokke, waartydens 'n 17-jarige swart meisie gewond is (Graham 2000; Anoniem 2000c:4). Die ANC het in 'n amptelike verklaring skerp uitgevaar teen wat hulle as 'n rassevoorval bestempel het (ANC 2000), maar die saak is later teruggetrek weens 'n gebrek aan getuienis (Boshoff 2019).

In 1999 het die Munisipale Afbakeningsraad aangekondig dat Orania onder een munisipaliteit saam met Strydenburg en Hopetown ingelyf gaan word (Anoniem 1999:2; Van Wyk 1999:6). Verteenwoordigers van Orania het met verskeie rolspelers in gesprek getree, insluitende pres. Thabo Mbeki en min. Sydney Mufamadi, asook die premier van die Noord-Kaap, Manne Dipico (Van der Merwe 2000b:2). Nadat dit duidelik geword het dat onderhandelings niks bereik het nie, is 'n regsfonds op die been gebring (Van der Merwe 2000c:4). Op 16 November 2000 het die verteenwoordigende oorgangsraad van Orania saam met die Orania inwonersvereniging 'n aansoek in die hooggeregshof in Kimberley gerig om die komende munisipale verkiesing op 5 Desember op te skort, maar die hofverrigtinge is onbepaald uitgestel (Van der Merwe 2000d:4). In die weke wat gevolg het, sou die gebeurtenis selfs internasionale mediadekking ontvang (Butcher 2000). Op 4 Desember het die Hooggeregshof in Kimberley toestemming verleen dat Orania sy onafhanklike status kan behou (Anoniem 2000e:5; Anoniem 2000b:1) en is die finale uitspraak onbepaald uitgestel. Impak se gelukwensing (Anoniem 2000a:6) vat die gees van die tyd saam:

Impak wil hiermee die Oraniërs van harte gelukwens met die klinkende oorwinning wat hulle in die Hooggeregshof in Kimberley behaal het ter behoud van hul status as plaaslike owerheid. Dit gaan nie oor hoe groot Orania is en hoeveel Afrikaners daar woon nie, maar oor die feit dat die hofuitspraak die beginsel van selfbeskikking ten goede kom. Hoe verreikend hierdie uitspraak vir die toekoms mag wees, is moeilik om te bepaal, maar hopelik sal dit Afrikaners en ander volke aanspoor om hul selfbeskikkingsideale met groter geesdrif te bevorder.

AFSKUD EN OPSTAAN: 2001–2010

In November 2001 het die Afrikanervolkswag en die Afrikaner Vryheidstigting (Avstig) saamgesmelt as die Orania Beweging om Orania se belange te bevorder (Van der Merwe 2001:4), met prof. Carel Boshoff as die eerste president (Boshoff 2019). Die Orania Beweging ag homself 'n uitvloeisel van Avstig te wees, wat op 21 Maart 1988 gestig is, en gedenk derhalwe 21 Maart as sy stigtingsdag (Cloete 2008:7; Cloete 2018:25). Die Beweging is betrokke by bemerking, eksterne skakeling en die uitbouing van die idee van Orania.

Om SABRA se visie van selfbestuur te verwesenlik, moes Orania, naas die vestiging van 'n eie gebied, ook 'n volhoubare ekonomie vestig. Een van die kerninstellings vir ekonomiese groei is 'n eie bank, aangesien banke gewoonlik 'n kernposisie in 'n ekonomiese sisteem inneem (Senekal 2019). Alhoewel koöperatiewe banke na beraming 44% van die markaandeel van die bankwese in die VSA het, is daar tans slegs twee geregistreerde koöperatiewe banke in Suid-Afrika: Ditsobotla Primary Savings and Credit Co-operative Bank in Lichtenburg en die Orania Spaar- en Krediet Koöperatief (OSK) in Orania (Mushonga 2018:54; Levy 2017; Swanepoel 2012:15). Die OSK is op 'n informele wyse in 1999 deur Lukas Taljaard begin (Barber 2019) en is op 11 Julie 2001 as die Orania Ondersteuningsfonds in die lewe geroep, waarna dit onder sy huidige naam as kredietunie by SACCOL (Savings and Credit Co-operative League of South Africa) geregistreer is (Anoniem 2003b:7). Die eerste direksieledes was Arthur Naudé, Adam Boshoff, Prinsloo Potgieter, Kobus van der Merwe, Lukas Taljaard, John Strydom, Francois de Vos en Willem Malan du Preez (Anoniem 2003b:7; De Klerk 2020). In Desember 2010 is die OSK se registrasie as 'n koöperatiewe bank goedgekeur (Orania Beweging 2010b) en die bank is in 2012 geregistreer (Mushonga 2018:54).

Een van die eerste groot terugslae van dié dekade was die mislukking van Orania Suiwelonderneming Bpk. (handeldrywend as Bo-Karoo Suiwel), bestempel as “die kroonjuweel van Afrikaner-tuislandprojekte,” wat teen 'n koste van R9 miljoen opererig is (Smith 2002:9). Sowat 50% van die geld wat gebruik is vir die oprigting van Bo-Karoo Suiwel, is geleen, wat tot gevolg gehad het dat die rentekoersverhoging in daardie jaar van 15% na 22% die projek 'n geweldige knou toegedien het, verder vererger deur die rand se skerp daling teenoor oorsese geldeenhede in daardie tyd (Smith 2002:9). Hierna sou Orania se entrepreneurs eerder in kleiner ondernemings belê.

Op 12 Januarie 1999 is die Orania Groeifonds in die lewe geroep om besteding in die plaaslike ekonomie te bevorder (Anoniem 2002a:13). Die Groeifonds is as 'n privaat maatskappy geregistreer en bied beleggers die geleentheid om in Orania se ekonomie te belê en so 'n opbrengs te verdien. Die Groeifonds leen dan geld vir ontwikkelingsprojekte in Orania, maar teen die agtergrond van die mislukte melkery is die klem daarop om saadgeld vir kleiner ondernemings te verskaf, wat dan self verder kan groei. Op 28 November 2001 is die Groeifonds omskep vanaf 'n privaat maatskappy in 'n openbare maatskappy – Orania Groeifonds Edms. (Bpk).

In 2002 is planne beraam om 'n eie geldeenheid op Orania tot stand te bring (Gunning 2002:13; Anoniem 2002b:8; Anoniem 2004:12). Die Orania Beweging het in hierdie jaar 'n konferensie gehou, waar die moontlikheid van 'n eie geldeenheid onder leiding van Norman Reynolds bespreek is (Anoniem 2004:12). 'n Eie geldeenheid sou onder meer die volgende voordele inhou (Anoniem 2004:12):

- Kontant in omloop word vervang met bewyse vir kontant en die kontant verdien rente in die bank.
- Koopkrag word binne die gemeenskap gehou, aangesien die geldeenheid slegs binne die gemeenskap aanvaar word.
- 'n Eie betaalmiddel kan volledig gebruik word vir dienste of produkte binne 'n gemeenskap wat van geen ingevoerde komponente gebruik maak nie. Voorbeelde hiervan is onder andere tuindienste, musieklesse en groente- en vrugteverbouing. Dit moedig dus die lewering van plaaslike produkte en dienste aan.
- Die plaaslike geldeenheid kan slegs plaaslik spandeer word en is daarom veiliger as kontant.

- Plaaslike geldeenhede het ook 'n versamelaarswaarde. Aankope daarvan deur buitelanders lei tot investering binne die gemeenskap.
- 'n Eie geldeenheid bevorder 'n gemeenskap se gevoel van eie identiteit. Dit bevorder ook die gemeenskap se selfvertroue om projekte self aan te pak – projekte wat die gemeenskap voorheen gedink het onmoontlik is.

Vroeg in 2004 is 'n kompetisie gehou om 'n naam vir die geldeenheid te vind, wat voorstelle soos rijkdaalders en Orania-talent ingesluit het (Van der Merwe 2004:1), maar uiteindelik is op die naam Ora besluit (Thukakhomo 2004:4). Die geldnote is deur die plaaslike argitek, Christiaan van Zyl, ontwerp en tydens die Volkstaatskou op 29 April 2004 geloods (Van der Merwe 2004:1; Anoniem 2004:12; Pienaar 2007:68). Die loods van die Ora het wyd aandag getrek en selfs die BBC het daarvoor berig (BBC 2004). 'n Afbeelding van Racheltjie de Beer is op die 10 Ora-noot gebruik, wat die Afrikaner se geskiedenis uitbeeld, die 20 Ora beeld die kunste uit met Trompie, die 50 Ora beeld kultuur uit deur 'n meisie wat lees en die 100 Ora beeld eie arbeid uit deur die Klein Reus (Coetzee 2004:2; Anoniem 2004:12) (sien verder aan oor die Klein Reus).

Orania se radiostasie, toe Radio Klub 100, is op 29 Januarie 2002 gestig, maar het aanvanklik slegs proefuitsendings uitgesaai terwyl pogings aangewend is om die gepaste lisensie te bekom. In November 2005 word Radio Klub 100 deur die Onafhanklike Kommunikasieowerheid van Suid-Afrika (Okosa) gesluit ná die radiostasie sonder 'n lisensie uitgesaai het (Clark 2005:2). Volgens die woordvoerder van Okosa, Lydia de Souza, het die radiostasie ook rassistiese boodskappe uitgesaai (Anoniem 2005b), maar daar is geen klagtes van rassisme gelê nie (Van Zyl 2019). Volgens Van Zyl (2019) het die sluiting van die radiostasie verband gehou met 'n interne konflik tussen inwoners, wat hier onder in meer detail bespreek word. Die radiostasie het amptelik in Desember 2007 as Radio Orania begin uitsaai, hierdie keer met die nodige lisensie (Anoniem 2007:14).

Ná die stigting van die Kultuurhistoriese Museum en die opening van die Verwoerdversameling in die vorige dekade kry erfenisbewaring in hierdie dekade verdere momentum. Op 21 Junie 2002 is die Ierse Monument, wat opgerig is ter nagedagtenis aan die 500 Iere wat aan die kant van die Boere tydens die Anglo-Boereoorlog geveg het, na Orania verskuif met die hulp van die Vryheidsfront Plus (Oosthuizen 2002:16; Anoniem 2002c:6; Sosibo 2014; Van Bart 2016). Die monument is deur Jan van Wijk ontwerp, wat ook die Afrikaanse Taalmonument ontwerp het, en is oorspronklik in 1975 in Brixton opgerig.

Die Koeksistermonument word op 20 September 2003 voor die gemeenskapswembad deur Anna Boshoff onthul. Dit is uit kunshars gemaak deur Jan-Otto du Plessis en simboliseer die rol wat die koeksister gespeel het as bron van inkomste in die opkoms van die Afrikaner (Van der Merwe 2003: 3; Anoniem 2003a: 9). Meer spesifiek gee die monument erkenning aan die bydrae wat vroue in die geskiedenis van die Afrikaner gespeel het deur koeksisters te bak vir die bou van skole, kerke, weeshuise en ander projekte (Coetzee 2003; Van Wyk 2003). Die gedagte is deur Christiaan van Zyl, argitek, geopper aan die hand van 'n opmerking deur een van sy argitektuurdosente, Schalk le Roux, dat die koeksister 'n monument verdien. Le Roux het hom in die Afrikaneropheffing van die 1930's verdiep en het die koeksister as simbool van Afrikanervroue se gees van selfhelp beskou. Orania se Kaalvoetvroue het die gedagte aangegryp en 'n werklikheid gemaak (Boshoff 2020).

Borsbeelde van pres. Paul Kruger, JBM Hertzog, dr. DF Malan, Hans Strijdom en dr. HF Verwoerd word op 31 Mei 2007 op die Monumentkoppie onthul (Ebersohn 2007: 4). Die beeld van Kruger is deur die Solidariteit Beweging geskenk, prof. Carel Boshoff het die beeld van Hertzog, Malan en Strijdom op bruikleen van die Erfenisstigting bekom en die beeld van

Vorster is afkomstig van die John Vorster Tegnieise Hoërskool in Pretoria (Sosibo 2014). Die bronsbeeld van die Klein Reus, na die leiklipgravure van Elly Holm, is ontwerp en gemaak deur haar dogter, Cornelia, en is by dieselfde geleentheid onthul. Dit vorm die fokuspunt van die beeld (Ebersohn 2007: 4). Die oorspronklike kunswerk deur Elly Holm is aan dr. HF Verwoerd geskenk (Wierenga 2012:4) en in hul vakansiehuis op Bettysbaai ingebou. Elly Holm het in die 1990's weer 'n replika op leiklip daarvan gemaak en aan Avstig geskenk (Boshoff 2020). Dit word tans by die Orania Beweging se kantore, by die Chris Jooste Ouditorium, uitgestal. Die beeld van Verwoerd is in 2006 van die koppie verwyder, hoofsaaklik omdat die veranderende politieke klimaat dit problematies gemaak het om Verwoerd so 'n prominente plek in Orania te gee (Steenkamp 2006: 20). Die bronsbeeld deur Jo Roos het as voorstel gedien vir 'n vollengte beeld wat op die beplande Verwoerdplein in Pretoria sou staan, maar die beplande beeld, soos die beplande plein, het nie gerealiseer nie (dit het later die Sammy Marksplein geword – Boshoff 2020). Deur die Klein Reus in die mees prominente posisie te plaas, is die verbintenis met Verwoerd met ander woorde meer subtiel uitgebeeld.

Die Orania Argiefbewaarplek word in 2006 opgerig deur prof. Wilhelm Verwoerd, dr. Manie Opperman en ds. Adam Boshoff (Senekal & Kotzé 2019:242). Dit bewaar hoofsaaklik dokumentasie oor Orania se ontstaan en ontwikkeling, wat insluit “publikasies, foto's, onderhoude, videomateriaal, verslae, notules, toesprake en 'n verskeidenheid ander dokumente wat verband hou met Orania se ontstaan en ontwikkeling” (Senekal & Kotzé 2019: 243).

Teen 2004 het Orania steeds 'n inwonertal van slegs 462 gehad (Pretorius 2004:3). 'n Afvaardiging van die Amerikaanse Ambassade wat 'n nie-amptelike besoek aan Orania op 16 Desember 2004 gebring het, was baie negatief oor die ontwikkeling en noem die dorp “not a town with a promising future” (Amerikaanse Ambassade 2004). In die daaropvolgende jaar skryf Groenewald (2005) dat daar 600 inwoners was.

'n Studie van die instellingsnetwerk op Orania het bevind dat die dorp veral gemeenskapsontwikkeling voorop stel (Senekal 2019). Die Helpsaamfonds is in 2005 gestig om behoeftige Afrikaners finansiële by te staan (Anoniem 2005a: 11) en is amptelik op 13 November 2006 geregistreer. Hierdie klem op selfhelpprojekte is volgens Steyn (2005) een van die belangrikste faktore wat Orania van ander dorpe (Philippolis in Steyn se studie) onderskei:

The ideo-structure development in Philippolis is based on a socio-democratic view where the state is taking responsibility for the economic well-being and upliftment from poverty of its subjects. This might end up in a sort of dependency trap where social welfare is the only escape. (Steyn 2005:60)

Steyn (2005:62) let byvoorbeeld op ontwikkelingsprojekte op Philippolis wat deur die Universiteit van die Vrystaat, onder leiding van Theo du Plessis, bestuur is, maar merk dat die meeste ontwikkelingsprojekte hier sal misluk wanneer hierdie steun weggeneem word. Steyn (2005: 62) sluit af:

Two different paradigms work in these two towns. In Orania self help within a Christian-Nationalist Worldview is the driving force; while Philippolis is in most cases depending on government or other institutions like the University of the Free State as the initiators to start projects.

'n Grondeis deur voormalige inwoners wat in 1991 uit Orania verwyder is, is in Junie 2000 ingedien (Montgomery 2000:9). Die saak is egter eers in Augustus 2005 so ver geneem dat dit in die staatskoerant gepubliseer is (Van Wyk 2005a:8). Die eis is teen die staat ingestel

(Lombard 2005) vir die oorspronklike 483 hektaar wat aanvanklik deur Vluytjeskraal Aandeleblok (VAB) aangekoop is, waarin beweer is dat die inwoners op grond van ras verplig is om te trek (Groenewald 2005:9; Cavanagh 2013:87). Deel van die probleem was dat voormalige werknemers van Departement Waterwese beweer het dat hulle 'n mondelinge ooreenkoms met hul werkgever gehad het dat die huise na afloop van die projek aan hulle sou behoort. Cavanagh (2013: 68), wat baie simpatiek teenoor die grondeisers is, skryf egter:

It does not seem to have been DWA [Department of Water Affairs] policy with regards to any other of the Orange River canalisation settlements of the period, and it seems strange that rent would continue to be deducted from salaries in light of any promise of freehold.

Die saak is uiteindelik buite die hof geskik en die staat het na bewering R2,9 miljoen aan die grondeisers uitbetaal (Cavanagh 2013: 87; Orania Beweging 2007). Dit is egter onseker wanneer en of dit enigsins aan eisers uitbetaal is, want daar is so laat as in 2017 nog 'n byeenkoms van ontevrede eisers in Steynville, Hopetown gereël omdat uitbetalings na bewering toe nog nie plaasgevind het nie.

In 2005 ontstaan daar tweespalt tussen inwoners (De Beer 2006:111). 'n Saak van naamskending word deur prof. Carel Boshoff teen Frik Jansen aanhangig gemaak, terwyl Pieter Grobbelaar, 'n lid van die direksie van Orania Bestuursdienste (OBD), die waterfiskaal van Orania, André Putter, vir R150 000 dagvaar (Van Wyk 2005b:8; Breytenbach 2005:5; Coetzee 2005:1). Bewerings is gemaak dat Orania deur 'n "mafia" regeer word (Van der Merwe 2005a:2; Rademeyer 2005:7; Pienaar 2007:86). Die argitek, Christiaan van Zyl, het selfs 'n "mafial" gereël om geld vir gemeenskapsprojekte in te samel en die saak in 'n ligter luim te stel (Van der Merwe 2005b:4; Orania Beweging 2005). Grobbelaar en Putter het in 2006 geskik, Putter het R75 000 skadevergoeding betaal (Hoo 2006:13) en het kort daarna geëmigreer (Van Wyk 2007:10). Ander wat nie met die bestuur saamgestem het nie, het ook die dorp verlaat.

Orania se bevolking is teen 2008 op 700 geskat (Cloete 2008:7; Du Plessis 2009:5).

Julius Malema, toe die hoof van die ANC-Jeugliga, besoek Orania op 21 Maart 2009 (Du Toit 2009:6). Volgens mediaberigte was hy beïndruk met die dorp, alhoewel hy krities was oor die afwesigheid van die Suid-Afrikaanse landsvlag en die gebruik van die Ora (Steenkamp 2009:6; Du Plessis 2009:5). Ná Malema se besoek in Maart 2009 besoek pres. Jacob Zuma Orania in September 2010 (Coetzee 2010: 4; Evans 2010:10). Soos met die besoeke van pres. Mandela en ook die EEF-leier, Malema, is dit 'n positiewe besoek waartydens pres. Zuma die gemeenskap prys.

'n Doelbewuste poging om toeriste te trek, het reeds in 1991 begin (Potgieter 1991c:9), aanvanklik met die oprigting van kampegeriewe aan die oewer van die Oranjerivier. Teen 1998 was Orania reeds 'n gewilde vakansie-bestemming (Anoniem 1998:4). In Februarie 2003 is begin met die oprigting van hout chalets by Aan-die-oewer en in Februarie 2004 het die Orania Beweging berig dat die eerste huis reeds gehuur kon word (Orania Beweging 2004). Op 24 September 2010 kry Orania se toerismebedryf 'n beduidende hupstoot met die opening van die Orania Oewerhotel (Van Niekerk 2014:115; Orania Beweging 2010a).

VAN DORP TOT STAD? 2011–2019

Ná Anna Boshoff se dood op 9 Julie 2007 (Coetzee 2007:5) sterf prof. Carel Boshoff op 16 Maart 2011 in die ouderdom van 83 jaar nadat hy in 2008 met kolonkanker gediagnoseer is (Rademeyer 2011:1; Orania Beweging 2011). Hy word ook op Orania begrawe. De Klerk

(2020) beklemtoon dat Boshoff se sterk persoonlikheid en ondernemingsgees belangrike dryfvere in Orania se ontwikkeling was.

In hierdie dekade kry Orania se ontwikkeling momentum. Orania rig sy eie fliekteater in 2013 op (Botha 2013) en in dieselfde jaar begin bouwerk aan die Stokkiesdraaisentrum (Kleynhans 2013:6), wat in April 2015 geopen word (Orania Beweging 2015). Die naam van laasgenoemde is doelbewus gekies met verwysing na dr. HF Verwoerd se plaas aan die Vaalrivier (Roets 2019). Teen 2015 het Orania 1 200 inwoners gehad (Kemp 2015).

In die mees onlangse dekade ontvang Orania ook toenemende steun van die Solidariteit Beweging. Flip Buys (2019) sluit Orania in in sy bespreking van opsies vir die Afrikaner, terwyl Dirk Hermann (2017) ook vra of Orania 'n oplossing vir die Afrikaner bied. Hierdie steun gaan ook gepaard met 'n hele aantal projekte wat deur Solidariteit befonds is.

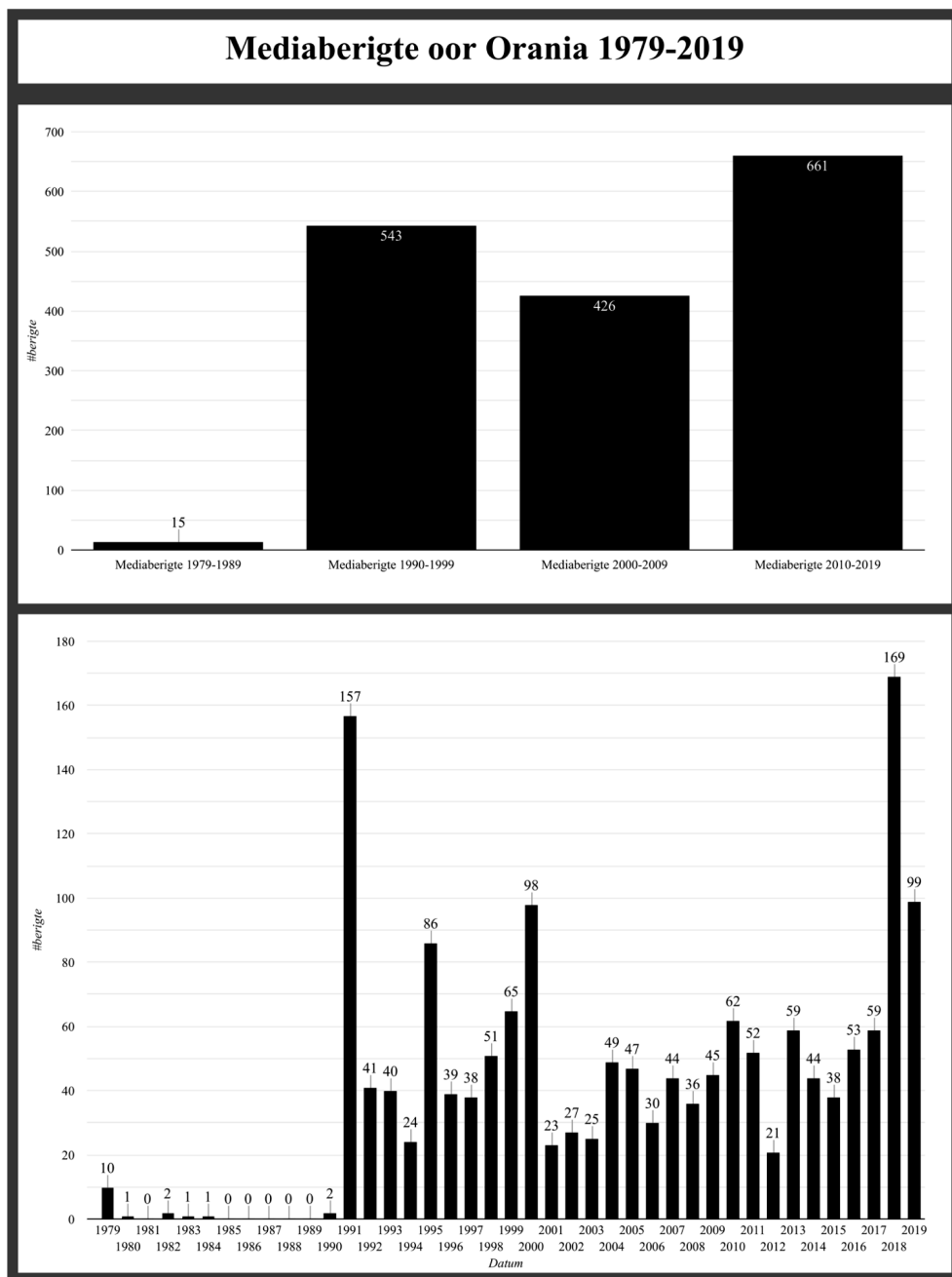
Orania se tegniese opleidingsentrum is in Oktober 2016 deur Dirk Hermann van Solidariteit en Danie Brink van Helpende Hand onthul (Kemp 2016). Die sentrum is teen R4,3 miljoen voltooi en sluit in kantore vir die sentrumbestuurder en administratiewe personeel, 'n fisiese wetenskapklaskamer, 'n ingenieursgrafika- en ontwerpklaskamer, drie lesinglokale, 'n auditorium, 'n elektriese werkswinkel, 'n siviele en meganiese werkswinkel, en praktiese werksareas buite (Anoniem 2017).

Die eerste fase van Gannabos, 'n lae-koste behuisingsprojek, word in Januarie 2017 begin (Orania Beweging 2017b) en word op 4 September amptelik deur Steve Scott, president van die Solidariteit Beweging, geopen (Orania Beweging 2017a).

In Julie 2017 is bekendgemaak dat Orania beplan om 'n elektroniese weergawe van die Ora, die E-Ora, te ontwikkel (Roodt 2017; Orania Beweging 2017c). Die ontwikkeling maak deel uit van ekonoom Dawie Roodt se PhD-studie en gebruik Blockchain tegnologie (Barber 2019). Die inisiatief is wyd in die media gedek, soos in Figuur 1 hier onder gesien kan word. Dié figuur dui die aantal nuusberigte oor Orania aan, soos verskaf deur Orania se argief (Senekal & Kotzé 2019). 'n Groot hoeveelheid van die nuusberigte van 2018 handel oor die E-Ora, dermate dat 2018 die meeste mediaberigte nog oor Orania opgelewer het (die tweede meeste was in Orania se stigtingsjaar, 1991).

Soos reeds hier bo aangetoon, het Orania 'n sterk verbintenis met dr. Verwoerd, onder andere deur familiebande en die Verwoerd-versameling wat reeds sedert 1997 in Orania besigtig kan word. Reeds in 1995 het Orania aangebied om die Verwoerd-beeld wat voor die provinsiale hoofkantoor in Bloemfontein gestaan het, te huisves (Nieman 1995b:9). Anna Boshoff, dogter van dr. HF Verwoerd, het later in daardie jaar herhaal dat Orania hierdie beeld se regmatige tuiste is (Bester 1995:3). Die beeld is deur Gerard de Leeuw gemaak en is op 17 Oktober 1969 deur Betsie Verwoerd onthul, maar dit is in 1994 verwyder en in 'n pakhuis in Hamilton in Bloemfontein gestoor (Coetzee 2003:5). In 1998 het prof. Carel Boshoff in onderhandelinge met die Vrystaatse Provinsiale regering getree oor die beeld se verskuiwing (Morgenrood 1998:3), maar 'n oplossing kon nie gevind word nie. Daar is in 2003 weer berig dat daar nog geen heenkome vir die beeld gevind is nie (Coetzee 2003:5). Die beeld is uiteindelik in 2006 na die Voortrekkermonument verskuif (Judson n.d.). Op 12 Desember 2017 – na 'n stryd van 23 jaar – het die beeld op Orania aangekom.⁴ Aangesien Verwoerd 'n sensitiewe onderwerp in Suid-Afrika geword het, is geen mediaberigte oor hierdie gebeurtenis beskikbaar nie en die beeld word tans voorberei vir oprigting.

⁴ Hierdie datum is bekom van die metadata van 'n foto in Orania se argief.

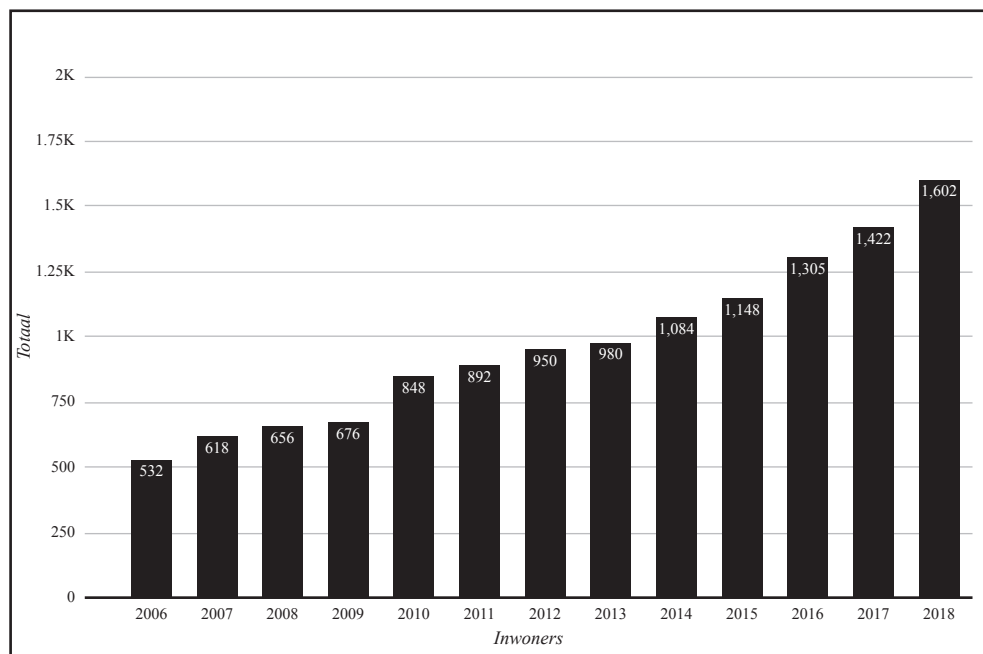
Figuur 1: Mediaberigte oor Orania, 1979–2019

In hierdie tydperk kom 'n aantal misdade ook onder die media se aandag. Vroeg in 2017 kom dit aan die lig dat 'n man van Orania by kinderpornografie en pedofilie betrokke was. Hy het kinders uit vier gesinne tussen 2007 en 2013 gemolesteer en onsedelik aangerand (Damons 2017). In Oktober 2019 word 'n onderwyser by Volksskool Orania ook in hegtenis geneem vir bewerings van statutêre verkragting (Kemp 2019c; Cornelissen 2019). Die saak is intussen weens 'n gebrek aan getuienis van die rol geskrap. Een van die grootste terugslae vir Orania se openbare beeld was egter die sterfte van Poppie van der Merwe in Desember 2017. Dié driejarige meisie is herhaaldelik aangerand en is kort ná die gesin se vertrek uit Orania in Brits dood (Boshoff 2017). Orania is daarvan beskuldig dat hulle nie genoeg gedoen het om haar mishandeling te verhoed nie en dat die probleem “toegesmeer” is, maar Boshoff (2017; 2019) verduidelik dat haar ouers juis uit Orania gevlug het, omdat Orania se maatskaplike dienste van plan was om Poppie uit hulle sorg te verwyder. Albei ouers is in 2018 tot lewenslange tronkstraf gevonnis (Van der Merwe 2018).

Soos in 2005 ontstaan daar in 2018/2019 tweespalt tussen inwoners. Jaco Kleynhans, die Uitvoerende Hoof van die Orania Beweging, bedank in November 2018 ná hy na bewering “ferm versoek is om elders te gaan werk” (Kemp 2019a). Volgens Kemp (2019a) hou sy bedanking verband met konflik tussen hom en die president van die Orania Beweging, Carel Boshoff (IV). In April 2019 kom dit aan die lig dat klagtes gelê is teen Carel Boshoff (IV). Volgens die klagtes het hy sy salaris met 45% verhoog na R22 000 per maand en het hy 'n ampsmotor ('n Mercedes) teen R102 000 aangekoop (Kemp 2019b; Beukman & Kemp 2019). 'n Onafhanklike ondersoekspan het hom reeds onskuldig bevind teen die tyd dat die berigte in die media verskyn het (Orania Beweging 2019a), maar hy het nietemin in Mei as president bedank (Strydom 2019a). Hy was vir 12 jaar die president van die Orania Beweging (Boshoff 2019) en is op 28 Mei 2019 deur John Strydom opgevolg (Orania Beweging 2019b; Strydom 2019a). In November 2019 kondig John Strydom (2019) aan dat sy seun, Joost, in Kleynhans se pos aangestel is.

Ten spyte van die terugslae en negatiewe mediadekking het Orania se bevolking tussen 2001 en 2006 met 0,4% per jaar gegroei en daarna tot 2014 met 9,3% per jaar (Anoniem 2016). Teen 2016 het Orania 'n bevolkingsgroei van 10,8% gehad met 'n inwonertal van meer as 1 600 (De Klerk 2019; Orania Dorpsraad 2018: 4). Tans staan Orania se bevolking op nagenoeg 2 000 inwoners (De Klerk 2020). Die aantal geregistreerde besighede het gegroei met 25,4% per jaar, die groei in permanente werksgeleenthede was 12,6% per jaar en openbare kapitaalvorming het met 29,5% per jaar gegroei (De Klerk 2019). Figuur 2 dui Orania se bevolkingsgroei sedert 2006 aan, met syfers soos verskaf deur die Orania Dorpsraad (Pretorius 2019).

Afgesien van die e-Ora het die Orania Beweging ook tegnologie vir bemarkingsdoeleindes ingespan. 'n Webblad is in 1999 gestig (Avstig 1999), 'n Facebookblad op 8 Junie 2011 (wat die oorspronklike Facebook-groep vervang het), 'n Twitter-rekening op 7 September 2010 en 'n Instagram-rekening op 5 Desember 2016. Tans het die Orania Beweging meer as 100 000 volgelinge op Facebook, bykans 5 000 volgelinge op Twitter en meer as 1 000 volgelinge op Instagram. Ander instellings soos die skole en die Dorpsraad het ook sosiale media ingespan en daar is min besighede op Orania wat nie gebruik maak van sosiale media om digitale sigbaarheid te verhoed nie.

Figuur 2: Orania se bevolkingsgroei 2006–2018

DIE BLIK VAN BUITE: ORANIA AS RASSISTIESE ENKLAVE?

Orania is sedert sy ontstaan as rassisties bestempel; *Die Burger* noem dit reeds in 1991 ’n “rassistiese lugkasteel” (Anoniem 1991e: 14). Ná Nelson Mandela se besoek in 1995 het Sello (1995:17) in die *City Press* uitgevaar teen die rassiste van Orania, terwyl Mkhondo (2001:12) na aanleiding van die hofspraak oor Orania se munisipale status Orania ’n “ethnic and racist enclave” noem en voorstel Oraniërs “[can] go to hell.” McNally (2010) stel sy siening ewe duidelik: “I found myself splitting people into two categories: true racist and racist from horrific crime incident.” Andrews (2019) neem die sterkste standpunt in: hy noem pres. Nelson Mandela ’n “sell-out” omdat hy Betsie Verwoerd in 1995 op Orania besoek het, verwys na die Monumentkoppie as ’n “shrine to racism,” en noem die Verwoerdmuseum ’n “house of horrors” toegewy aan “Woerword (sic)”. Trouens, volgens sy mening is die hele Suid-Afrika “built on the psychosis of Whiteness,” wat volgens hom ook pres. Mandela insluit.

In hierdie opsig is verskeie mediaberigte deur Oraniërs as onbillik ervaar, veral een deur ’n Vlaamse nuusspan in 1999 (Boshoff 1999a; Nieman 1999; Boshoff 1999b). In Mei 2019 besoek ’n nuusspan van eNCA Orania en berig dat swartmense slegs as huishulpe en tuinwerkers in Orania welkom is. Die Orania Beweging dien ’n klag in by die Uitsaaklagtekommissee van Suid-Afrika (UKKSA) en die saak eindig in Orania se guns (Strydom 2019b).

’n Studie van Kotzé en Senekal (2018) het bevind dat Orania meesal in ’n negatiewe lig op Twitter gesien word, met vele dreigemente van buite. Hulle toon aan dat sodra die Afrikaner in die nuus is – hetsy as gevolg van plaasmoorde, die taalbeleide by universiteite of die grondonteiendingsdebat – Orania duideliker op Twitter figureer. Hulle toon ook aan dat Orania meesal in die konteks van rassisme genoem word.

Ten spyte van die aantygings is daar min bewyse van rassisme. Kotzé en Senekal (2018) skryf: “negative tweets are *about* Orania: we did not find a single tweet of someone defending Orania using such racist or hateful language” (oorspronklike klem). ’n Studie van Manie Opperman het bevind dat 45% van Oraniërs in 2004 positief gestaan het teenoor ander bevolkingsgroepe, met 40% neutraal en 15% negatief (Pretorius 2004:3; De Beer 2006:110). Wyngaard (2018) skryf ook na aanleiding van haar besoek aan Orania: “Daar is seker rassiste, maar ek het hulle nie gesien nie. Om die waarheid te sê, ek het al meer rassisme in Stellenbosch en Kaapstad ervaar, tussen sogenaamde ‘verligte Afrikaners.’” Snyman (2013) onthou ook pres. Mandela se besoek aan Orania: “Ek wou hê die Oraniërs moet Madiba mooi onthaal. Madiba moet ons Afrikaners sien soos ons is, het ek gedink. En toe ek by die kombuis langs die saal kom, toe weet ek: Madiba *gáán* ons sien soos ons is.”

Let ook daarop dat alhoewel verskeie aantygings van rassisme in mediaberigte gemaak word, geen vervolgings daaruit voortgespruit het nie. Die aanklag dat ’n rassistiese skietvoorval in 2000 sou plaasgevind het, is byvoorbeeld later teruggetrek en die aanklag dat Orania se radiostasie rassistiese boodskappe uitgesaai het, is nooit met formele klagtes opgevolg nie.

SLOT

Wat veral treffend na vore kom uit die beginjare in Orania se geskiedenis is die verbintenis met dr. HF Verwoerd: Verwoerd het die Oranjerivierprojek gedryf, wat die aanvanklike dorp gevestig het (Boshoff 1989); hy het die gebied as ’n blanke groeipunt gesien (Boshoff 1993); sy seun, ds. HF Verwoerd, was een van die eerste aktiviste wat die idee van ’n Afrikanertuiste onder die naam Orania bepleit het (Anoniem 1980:3); sy skoonseun, prof. Carel Boshoff, was ’n stigter van die Vereniging van Oranjewerkers (boonop in samewerking met ds. HF Verwoerd), die Afrikaner Volkswag en Avstig, wat ook die dorp in 1991 aangekoop het; dr. HF Verwoerd se weduwee (Betsie) trek reeds vroeg na Orania en pres. Mandela se besoek aan haar is die eerste hooggeplaaste besoek aan die dorp; die Verwoerdbeeld van Jo Roos is ook die eerste beeld wat op Orania onthul is en Verwoerd se standbeeld is die eerste standbeeld wat op Monumentkoppie opgerig is; en die Verwoerdversameling was een van die eerste historiese versamelings wat deel sou uitmaak van Orania se museums en is steeds een van die mees besoekte versamelings op die dorp.

Op Orania is daar in die beginjare ’n duidelike verbintenis met dr. Verwoerd en ’n mens sou kon aanvoer dat die meeste van die belangrike gebeure inderdaad wentel om dr. Verwoerd, maar die klem val nietemin op dr. Verwoerd as kampvegter vir selfbeskikking, nie op die Verwoerd-beeld, wat vandag sinoniem met onderdrukking is nie. Dr. HF Verwoerd speel ook in latere jare ’n belangrike rol in Orania. Die feit dat die Verwoerdversameling hier gehuisves word en dat daar slegs witmense in Orania woon, dra daartoe by dat Orania as rassisties gesien word en so in die media uitgebeeld word. Aan die ander kant is dr. Verwoerd se afstammeling belangrike figure in die ontwikkeling van hierdie dorp wat deel uitgemaak het van die Oranjerivierskema, die beeld van die Klein Reus wat deur Elly Holm vir dr. Verwoerd gemaak is, is op die Oras en die Dorpsvlag aangebring en is die sentrale fokuspunt van die Monumentkoppie, en die eie arbeid wat die beeld simboliseer vind ten slotte neerslag in die groot aantal bouprojekte en onderriginstellings op die dorp. Boonop het die Stokkiesdraai-winkelsentrum, wat ’n prominente baken op die dorp geword het, ook ’n duidelike verbintenis met dr. Verwoerd. Die verbintenis met dr. Verwoerd is in latere jare met ander woorde meer subtiel, maar steeds ’n belangrike fokuspunt.

Dit sou egter 'n fout wees om Orania uitsluitlik as 'n voortsetting van dr. Verwoerd se visie te sien. Prof. Carel Boshoff het 'n persoonlikheid uit eie reg geword wat in die beginjare sinoniem met inisiatiewe op Orania word, byvoorbeeld deur sy betrokkenheid by die hofspraak in 2000, terwyl sy seun, Carel Boshoff (IV), op sy beurt selfstandig Orania se positiewe betrekkinge met rolspelers in Suid-Afrika verder uitgebrei het. Ook het ander persone, wat nie direkte verbintenisse met dr. Verwoerd gehad het nie, bykomend 'n groot ontwikkelingsrol gespeel, onder andere die leiersfigure van Solidariteit.

Alhoewel hierdie artikel 'n omvattende geskiedenis van die ontwikkeling van dié dorp bied, is daar steeds aspekte wat verder ondersoek kan word. Die Orania Spaar- en Krediet Koöperatief (OSK) is byvoorbeeld die grootste gemeenskapsbank in Suid-Afrika en verdien verdere studie. Ook is daar nie in besonderhede ingegaan op die rol wat toerisme in hierdie dorp speel nie, wat verder ondersoek kan word. Daar is ook onlangs groot vordering ten opsigte van onderrig en mediese sorg gemaak, wat nie in detail in hierdie artikel ondersoek is nie.

BIBLIOGRAFIE

- Amerikaanse Ambassade. 2004. Coud Cuckoo – Land's last redoubt: A visit to Orania. *Ongepubliseerde verslag*, 21 Desember:1-5.
- ANC. 2000. ANC statement on Orania shooting. *African National Congress*, <http://www.anc.org.za/content/anc-statement-orania-shooting> (geraadpleeg op 17 September 2017).
- Andrews, K. 2019. *Journeys into the Psychosis of Whiteness*. <https://make-it-plain.org/2019/06/11/journeys-into-the-psychosis-of-whiteness/> (geraadpleeg op 12 Junie 2019).
- Anoniem. 1979a. Boere-dorp net vir wittes gevra. *Die Transvaler*, 26 Julie:8.
- Anoniem. 1979b. Gebied net vir blankes bepleit. *Oggendblad*, 26 Julie:14.
- Anoniem. 1979c. Sabra-kongres ingelig oor Orania. *Die Volksblad*, 26 Julie:21.
- Anoniem. 1980. Baie kinders nodig vir oorlewing. *Beeld*, 17 Julie:3.
- Anoniem. 1982. Orania loop vinnig leeg. *Die Volksblad*, 20 Julie:6.
- Anoniem. 1990. Dit gons in Karoo oor blanke tuisland. *Die Volksblad*, 13 Oktober:3.
- Anoniem. 1991a. Boshoff-hulle koop 'n eie tuisland. *Die Burger*, 9 Februarie:5.
- Anoniem. 1991b. Bruin raad wou ook Orania koop. *Die Burger*, 20 Februarie:3.
- Anoniem. 1991c. Grootgewaag se kleurlinge wil nie padgee nie. *Die Transvaler*, 20 Februarie:9.
- Anoniem. 1991d. More land purchased for white homeland. *The Citizen*, 30 November:13.
- Anoniem. 1991e. Orania 'n rassistiese lugkasteel. *Die Burger*, 12 Februarie:14.
- Anoniem. 1991f. Orania se bruines kry week grasie. *Die Volksblad*, 2 April:3.
- Anoniem. 1991g. Orania's plig. *Diamond Fields Advertiser*, 9 April:6.
- Anoniem. 1991h. Tegnologie uit boonste rak eerste vir skool op Orania. *Oosterlig*, 22 Mei:5.
- Anoniem. 1991i. Unieke skool vir Orania. *Die Transvaler*, 22 Mei:4.
- Anoniem. 1993a. CVO-skool ook op Orania gestig. *Beeld*, 18 Januarie:7.
- Anoniem. 1993b. Orania gedenk Verwoerd. *Die Patriot*, 28 Mei:16.
- Anoniem. 1994a. FW ry deur Orania. *Die Volksblad*, 25 Februarie:11.
- Anoniem. 1994b. Lategan-geweerversameling op Orania. *Die Patriot*, 14 Oktober:3.
- Anoniem. 1995. Mandela gaan beeld van Verwoerd ook besoek. *Beeld*, 11 Augustus:3.
- Anoniem. 1997a. HF Verwoerd se baadjie in museum. *Beeld*, 8 September:6.
- Anoniem. 1997b. Versameling oor Verwoerd open in Orania. *Die Volksblad*, 2 September:4.
- Anoniem. 1998. Orania word gewilde vakansie-oord. *Die Patriot*, 30 Oktober:4.
- Anoniem. 1999. Raad wil Orania inlyf by 2 dorpe. *Beeld*, 17 Desember:2.
- Anoniem. 2000a. Geluk aan Oraniërs. *Impak*, 8 Desember:6.
- Anoniem. 2000b. Groot oorwinning vir Orania. *Impak*, 8 Desember:1.
- Anoniem. 2000c. Man in hof na Orania-skieterij. *Die Volksblad*, 20 April:4.
- Anoniem. 2000d. Museum vir wyle Verwoerds ingerig. *Die Volksblad*, 31 Augustus:5.
- Anoniem. 2000e. Reprieve for Orania on eve of poll. *The Star*, 5 Desember:5.
- Anoniem. 2002a. Orania groeifonds lewer goeie opbrengs. *Frontnuus*, 30 April:13.

- Anoniem. 2002b. Orania wil eie geldstelsel hê. *Afrikaner*, 19 September:8.
- Anoniem. 2002c. Verskuiwing van Ierse Monument: VF red deur geld te gee. *Frontnuus*, 31 Augustus:6.
- Anoniem. 2003a. At last acclaim for lowly koeksister. *Citizen*, 18 September:9.
- Anoniem. 2003b. Orania Spaar en Krediet Kooperatief Bpk. *Voorgrond*, Januarie:7.
- Anoniem. 2004. 'n Eie geldstelsel vir Orania. *Frontnuus*, 30 Junie:12.
- Anoniem. 2004. Orania: Van spookdorp tot droomdorp. *Frontnuus*, 30 Junie:16.
- Anoniem. 2005a. Orania-beweging reik hand na arm Afrikaners. *Volksblad*, 26 Augustus:11.
- Anoniem. 2005b. *South Africa gags whites-only radio*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4420404.stm> (geraadpleeg op 28 Mei 2018).
- Anoniem. 2007. Radio Orania kan nou uitsaai. *Volksblad*, 5 Desember:14.
- Anoniem. 2016. <https://opinieplatform.co.za/2016/01/07/orania-onder-die-loep-inwoneraantal/> (geraadpleeg op 24 Oktober 2019).
- Anoniem. 2017. *Orania Tersiêre opleiding*. <http://www.ditseem.net/index.php/orania/item/813-orania-terriere-opleiding> (geraadpleeg op 17 Julie 2017).
- Avstig. 1999. *Orania*. <https://web.archive.org/web/19990125091309/http://orania.co.za/> (geraadpleeg op 11 November 2019).
- Barber, G. 2019. *Inside an All-White Town's Divisive Experiment With Cryptocurrency*. <https://www.wired.com/story/inside-an-all-white-towns-divisive-experiment-with-cryptocurrency/> (geraadpleeg op 7 Junie 2019).
- BBC. 2004. 'Whites-only' money for SA town. *BBC News*, <http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3670441.stm> (geraadpleeg op 28 Mei 2018).
- Bester, S. 1995. Verwoerdbeeld moet na Orania. *Die Volksblad*, 2 Desember:3.
- Beukman, B & Kemp, C. 2019. Orania: Bom bars om Carel se kop. <https://www.netwerk24.com/Nuus/Algemeen/orania-bom-bars-om-carel-se-kop-20190423> (geraadpleeg op 24 April 2019).
- Biehl, S. 2018. Die geskiedenis van ons organisasie. *Voorgrond*, Junie:12-16.
- Blomerus, L. 2009. 'n Antropologiese studie na die identiteit van vroue in Orania. Ongepubliseerde MA-verhandeling: Universiteit van die Vrystaat.
- Boshoff, A. 1993. Die soeke na 'n oplossing vir Afrikanervryheid en -selfbeskikking. Orania: H.F. Verwoerd Gedenklesing.
- Boshoff, C. 1989. The Orange River development project as the nucleus of an Afrikaner nation state. *Tydskrif vir Rasse-aangeleenthede*, 40(4):74-79.
- Boshoff, C. 1999a. Orania sal oop bly. *Beeld*, 6 Maart:10.
- Boshoff, C. 1999b. Oraniër stel saak na TV-stuk. *Beeld*, 8 Maart:8.
- Boshoff, C. 2008. Die Afrikanervryheidstigting (AVSTIG) 20 jaar. *Voorgrond*, Mei:14-18.
- Boshoff, C. 2019. Persoonlike onderhoud. Orania: Ongepubliseer.
- Boshoff, C. 2020. Persoonlike onderhoud. Orania: Ongepubliseer.
- Boshoff, W. 2017. Orania het nie 'niks' gedoen. <https://www.netwerk24.com/Stemme/MyStem/orania-het-nie-niks-gedoen-20171217> (geraadpleeg op 25 Mei 2018).
- Botha, A. 2013. Orania kry sy eie fliekteater met melkskommels, pannekoek en wafels. <https://www.netwerk24.com/Nuus/Orania-kry-sy-eie-fliekteater-met-melkskommels-pannekoek-en-wafels-20130718> (geraadpleeg op 28 Mei 2018).
- Breytenbach, K. 2005. This is not the end of Orania. *Diamond Fields Advertiser*, 9 Mei:5.
- Butcher, T. 2000. Black mayor to destroy dream of white homeland. *Telegraph*, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/s...frica/1375880/Black-mayor-to-destroy-dream-of-white-homeland.html> (geraadpleeg op 17 September 2017).
- Buys, F. 2019. *Die pad na selfbestuur*. Centurion: Kraal Uitgewers.
- Cavanagh, E. 2013. *Settler Colonialism and Land Rights in South Africa Possession and Dispossession on the Orange River*. New York: Palgrave Macmillan.
- Clark, J. 2005. Okosa slaan toe op Orania radiostasie. *Beeld*, 9 November:2.
- Cloete, C. 2018. *Orania-beweging besin ná 30 j. oor pad vorentoe*. <https://www.netwerk24.com/ZA/Noordkaap/Nuus/orania-beweging-besin-na-30-j-oor-pad-vorentoe-20180403-2> geraadpleeg op 25 Mei 2018.
- Cloete, H. 2008. Orania Beweging vier 20ste jaar. *Volksblad*, 11 Augustus:7.

- Coetzee, F. 2003. Almal koek saam om eer aan stroperige soet suster te bring. *Beeld*, 19 September, September(19):1.
- Coetzee, F. 2004. Orania stel eie geldeenheid bekend. *Volksblad*, 29 April:2.
- Coetzee, F. 2005. Boshoff eis R150 000 oor brief. *Volksblad*, 15 Mei:1.
- Coetzee, F. 2007. Anna het oor verdraagsaamheid geleer. *Beeld*, 23 Julie:5.
- Coetzee, F. 2010. Gul ontvangs vir Zuma toe hy Orania besoek. *Volksblad*, 15 September:4.
- Coetzee, G. 2003. Verwoerdbeeld lê steeds op rug. *Volksblad*, 25 Januarie:5.
- Cornelissen, C. 2019. Onnie vas vir statutêre verkragting. https://maroelamedia.co.za/nuus/sa-nuus/onnie-vas-vir-statutere-v...27fcb5-c92790f37f-105219033enmc_cid=c92790f37fenmc_id=3d37c4e855 (geraadpleeg op 14 Oktober 2019).
- Crous, E. 1992. Mev Verwoerd in perdekar na Orania. *Die Transvaler*, 9 Julie:1.
- Damons, A. 2017. Man vir waarneming gestuur ná dade met kinders. <https://www.netwerk24.com/Nuus/Hof/man-vir-waarneming-gestuur-na-dade-met-kinders-20170127> (geraadpleeg op 25 Mei 2018).
- De Beer, A. 1990. 'n Afrikanerstaat in Suider-Afrikaanse verband ('n hipotese). *Tydskrif vir Rasse-aangeleenthede*, 41(2):37-50.
- De Beer, F. 2006. Exercise in futility, or dawn of Afrikaner self-determination: an exploratory ethno-historical investigation of Orania. *Anthropology Southern Africa*, 29(3):105-114.
- De Klerk, F. 2019. Syfers wys Orania is op 'n volhoubare groep. <https://maroelamedia.co.za/debat/meningsvormers/syfers-wys-orania-is-op-n-volhoubare-groep/> (geraadpleeg op 1 Augustus 2019).
- De Klerk, F. 2020. *Persoonlike onderhoud*. Orania: Ongepubliseer.
- Du Bruyn, D & Wessels, A. 2010. Swart protes versus wit teenstand: die politiek van regse blanke vrese, 1982–1987. *Joernaal vir Eietydse Geskiedenis*, 35(1):99-122.
- Du Plessis, C. 2009. Malema urges Orania to return to rand. *The Star*, 30 Maart:5.
- Du Toit, P. 2009. Blockbuster Malema gaan kuier in Orania. *Beeld*, 25 Maart:6.
- Ebersohn, K. 2007. Afrikanerleiers se borsbeelde kry tuiste. *Volksblad*, 31 Mei:4.
- Evans, S. 2010. Zuma revisits whites-only enclave. *Star*, 15 September:10.
- Graham, S. 2000. Orania man held after black woman shot. *IOL*, <https://www.iol.co.za/news/south-africa/orania-man-held-after-black-woman-shot-34880> (geraadpleeg op 17 September 2017).
- Groenewald, Y. 2005. Coloureds claim the volkstaat. *Mail & Guardian*, 24 November:9.
- Groenewald, Y. 2005. *Orania, white and blue*. <https://mg.co.za/article/2005-11-01-orania-white-and-blue> (geraadpleeg op 26 Junie 2018).
- Gunning, E. 1991. Wat Boshoff vir Orania betaal. *Finansies en Tegniek*, 15 Februarie:16.
- Gunning, E. 1995. Betsie Verwoerd nie na Nelson Mandela se ete maar hy's welkom vir tee op Orania. *Rapport*, 23 Julie:10.
- Gunning, E. 1996. Hupstoot vir volkstaat met waterprojek. *Rapport*, 20 Oktober:10.
- Gunning, E. 1997. Baie wil Dr Verwoerd se sterfpak sien. *Rapport*, 26 Oktober:7.
- Gunning, E. 1998. Volkstater wil hubare jong vroue invoer vir die manne van Orania. *Rapport*, 11 Oktober:27.
- Gunning, E. 2002. Orania werk aan sy eie geld-ruilmiddel. *Rapport*, 25 Augustus:13.
- Hagen, L. 2013. A place of our own. The Anthropology of Space and Place In the Afrikaner Volkstaat of Orania. Ongepubliseerde MA-verhandeling: UNISA.
- Halenjuk, A. 2015. Orania – załączek nowego Volkstaat?. In: M. Rączkiewicz, ed. *Państwo w państwie? Terytoria autonomiczne, państwa nieuznawane oraz ruchy separatystyczne w przestrzeni międzynarodowej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego:63-80.
- Hermann, D. 2017. Die storie van anderkant uit. *Rede*: 4-10.
- Heyns, F. 1991. Net tyd sal leer wat van Orania en sy mense gaan word. *Die Burger*, 2 Maart:15.
- Holthausen, E. 1991. Land of the oxwagon is teaching by computer. *Sunday Times*, 9 Junie:9.
- Hoo, SK. 2006. Orania slander case settled. *Diamond Fields Advertiser*, 9 Julie:13.
- Hues, H & Morgan, K. 2010. The raising of the flag in 'Volkstaat' Orania: Perspectives on a school ceremony. *Education as Change*, 14(1):33-46.
- Judson, E. n.d. Verwoerdbeeld, Bloemfontein. Ongepubliseerde dokument: EPOG-argief.
- Kemp, C. 2015. Orania wil stad word met 10 000 inwoners. <https://www.netwerk24.com/Nuus/Orania-wil-stad-word-met-10-000-inwoners-20150813> (geraadpleeg op 28 Mei 2018).

- Kemp, C. 2016. Orania begin tegnici oplei. <https://www.netwerk24.com/Nuus/Algemeen/orania-begin-tegnici-oplei-20161031> (geraadpleeg op 25 Mei 2018).
- Kemp, C. 2019a. Orania 'het 'n donker kant', beweer uitvoerende hoof glo. <https://www.netwerk24.com/Nuus/Algemeen/orania-het-n-donker-kant-beweer-uitvoerende-hoof-glo-20190426> (geraadpleeg op 22 April 2020).
- Kemp, C. 2019b. Orania ondersoek Boshoff na klagtes. <https://www.netwerk24.com/Nuus/Algemeen/orania-ondersoek-sy-president-na-klagtes-20190423#loggedin> (geraadpleeg op 24 April 2019).
- Kemp, C. 2019c. Orania-onderwyser aangekla van seks met minderjarige. <https://www.netwerk24.com/Nuus/Misdaad/orania-onderwyser-aangekla-van-seks-met-minderjarige-20191008#loggedin> (geraadpleeg op 9 Oktober 2019).
- Kleynhans, J. 2013. Groot nuwe ontwikkelings kom in 2013. *Voorgrond*, Maart:6.
- Kotzé, E & Senekal, BA. 2018. Employing sentiment analysis for gauging perceptions of minorities in multicultural societies: An analysis of Twitter feeds on the Afrikaans community of Orania in South Africa. *The Journal for Transdisciplinary Research in Southern Africa*, 14(1):a564.
- Kotze, N. 2003. Changing economic bases: Orania as a case study of small-town development in South Africa. *Acta Academica Supplementum*, Volume 1:159-172.
- Kotze, N, Schoeman, R, Carow, S en Schmitz, P. 2020. Orania – 24 Years After Apartheid: The Sociopolitical Reanimation of a Small Rural Town in South Africa. In S Nedkov *et al.* (reds.). *Smart Geography. Key Challenges in Geography*. Cham: Springer, pp. 217-230.
- Kruger, D. 2012. Dr. H.F. Verwoerd en die Oranjerivierprojek. Orania: H.F. Verwoerd Gedenklesing.
- Kruger, T. 2019. Persoonlike onderhoud. Orania: Ongepubliseer.
- Leonard, C. 1991. In search of a homeland. *Sunday Star*, 17 Februarie:1.
- Levy, M. 2017. Notes from the House: What happened to the roll-out of co-operative banks in SA?. <https://www.dailymaverick.co.za/article/2017-08-24-notes-from-the-...appened-to-the-roll-out-of-co-operative-banks-in-sa/#.Wbfrwa2B2uV> (geraadpleeg op 8 September 2017).
- Lombard, E. 2005. Mediaverklaring Orania Grondeis. *Orania Beweging Nuusbrief*, 11 November.
- McNally, P. 2010. Orania tourism: Come gawk at the racists. <http://thoughtleader.co.za/paulmcnally/2010/02/01/orania-tourism-come-gawk-at-the-racists/> (geraadpleeg op 12 Oktober 2017).
- Mkhondo, R. 2001. It's a pipe dream for the bittereinders. *The Citizen*, 11 April:12.
- Montgomery, C. 2000. Groep dien grondeis in wat gedeelte van Orania insluit. *Die Volksblad*, 1 Junie:9.
- Morgenrood, J. 1998. Verwoerd se beeld nou effe groener maar nog ongeskonde. *Die Volksblad*, 9 Februarie:3.
- Mushonga, M. 2018. The Efficiency and Sustainability of Co-operative Financial Institutions in South Africa. Ongepubliseerde PhD-proefskrif: Universiteit van Stellenbosch.
- Nieman, N. 1995a. Orania gooi sy deure oop vir die president. *Die Volksblad*, 16 Augustus:3.
- Nieman, N. 1995b. Orania sê Verwoerd se beeld is welkom hier. *Die Volksblad*, 11 Augustus:9.
- Nieman, N. 1999. Orania distansieer hom van rassistiese uitsprake. *Die Volksblad*, 26 Februarie:16.
- Oosthuizen, W. 2002. Irish monument moved to Orania. *Citizen*, 5 Julie:16.
- Opperman, M. 2009. Orania het 'n ryk geskiedenis. *Voorgrond*, Maart:5-7.
- Opperman, M. n.d. *The Residential Development on the Farm Vluytjes Kraal Noord, Orania*. Ongepubliseerde verslag: s.n.
- Orania Beweging. 2004. Visreuk. *Orania Beweging Nuusbrief*, 26 Februarie.
- Orania Beweging. 2005. Mafia-pret. *Orania Beweging Nuusbrief*, 14 Junie.
- Orania Beweging. 2007. Grondeisvrye 2007 vir Orania. *Orania Beweging Nuusbrief*, 25 Januarie.
- Orania Beweging. 2010a. Luukse hotel amptelik geopen. *Orania Beweging Nuusbrief*, 12 Oktober.
- Orania Beweging. 2010b. Orania se Koöperatiewe Bank geregistreer. *Orania Beweging Nuusbrief*, 7 Desember.
- Orania Beweging. 2011. Orania verloor 'n vadersfiguur met die afsterwe van prof. Carel Boshoff. *Nuusbrief van die Orania Beweging*, 16 Maart.
- Orania Beweging. 2015. Stokkiesdraai amptelik geopen. *Orania Beweging Nuusbrief*, 7 April.
- Orania Beweging. 2017a. Gannabos wooneenhede amptelik geopen. *Orania Beweging Nuusbrief*, 4 September.

- Orania Beweging. 2017b. Infrastruktuur in Orania op groot skaal uitgebrei. *Orania Beweging Nuusbriëf*, 23 Januarie.
- Orania Beweging. 2017c. Orania Sakekamer stel planne vir e-Ora bekend. *Orania Beweging Nuusbriëf*, 12 Junie.
- Orania Beweging. 2019a. Orania Beweging reageer op bewerings van finansiële wanbestuur in die media. *Orania Beweging Nuusbriëf*, 24 April.
- Orania Beweging. 2019b. Orania Beweging wys nuwe President, Bedryfshoof aan. *Orania Beweging Nuusbriëf*, 29 Mei.
- Orania Beweging. 2019c. Orania konstant onder media vergrootglas tydens verkiesing. *Orania Beweging Nuusbriëf*, 13 Mei.
- Orania Dorpsraad. 2018. *Orania sensus 2018*. Orania: Orania Dorpsraad.
- Pienaar, H. 1992. Dorp spog met sake-deel en onderdorp. *Die Volksblad*, 10 Augustus:5.
- Pienaar, T. 2007. Die aanloop tot en stigting van Orania as groeipunt vir 'n Afrikaner-volkstaat. Ongepubliseerde MA-verhandeling: Universiteit van Stellenbosch.
- Potgieter, A. 1991a. Eerste mense trek in op Orania. *Die Transvaler*, 20 Februarie:8.
- Potgieter, A. 1991b. Orania: Boshoff lig sluiër. *Die Transvaler*, 9 April:4.
- Potgieter, A. 1991c. Volkstaat verwag toeriste. *Die Transvaler*, 19 September:9.
- Pretorius, C. 2019. *Persoonlike onderhoud*. Orania: Ongepubliseer.
- Pretorius, L. 2004. Orania se mense verander. *Volksblad*, 3 November:3.
- Rademeyer, A. 2011. Boshoff sterf tuis in Orania. *Beeld*, 17 Maart:1.
- Rademeyer, J. 2005. Trouble in Boere paradise. *Sunday Times*, 22 Mei:7.
- Roets, S. 2019. Persoonlike onderhoud. Orania: Ongepubliseer.
- Roodt, D. 2017. Ek, Orania se ora – en fopnuus. <https://www.netwerk24.com/Sake/Ekonomie/dawie-roodt-ek-orania-se-ora-en-fopnuus-20170730> (geraadpleeg op 12 Oktober 2017).
- Seldon, S. 2014. Orania and the reinvention of Afrikanerdom. Ongepubliseerde PhD-proefskrif: University of Edinburgh.
- Sello, S. 1995. Good manners from deluded folk in Orania. *City Press*, 20 Augustus:17.
- Senekal, BA & Kotzé, E. 2019. Die ontwikkeling van 'n koste-effektiewe en byderwetse multimedia digitale argief by EPOG in Orania. *LitNet Akademies Geesteswetenskappe*, 15(3):239-275.
- Senekal, BA. 2019. 'n Netwerkontleding van die instellingsnetwerk op Orania. *LitNet Akademies Ekonomiese en Bestuurwetenskappe*, 16(3):1-24.
- Smit, MC. 1991. Die konserwatiewe party en die algemene verkiesing van 1987. Ongepubliseerde MA-verhandeling: Randse Afrikaanse Universiteit.
- Smith, C. 2002. Orania-melkery se geldspeen droog op. *Rapport*, 24 Februarie:9.
- Snyman, D. 2013. Van Alle Kante: Toe lees Madiba vir tant Betsie. <https://www.netwerk24.com/Stemme/Van-Alle-Kante-Toe-lees-Madiba-voor-tant-Betsie-20130627> (geraadpleeg op 28 Mei 2018).
- Sosibo, K. 2014. Brixton to Orania: The great trek of the Irish Volunteer Monument. <https://mg.co.za/article/2014-11-13-brixton-to-orania-the-great-trek-of-the-irish-volunteer-monument> (geraadpleeg op 11 Oktober 2017).
- Steenkamp, L. 2006. Wit Kersfees in Orania. *Rapport*, 24 Desember:20.
- Steenkamp, L. 2009. Malema reik uit na Oraniërs. *Rapport*, 29 Maart:6.
- Steyn, J. 2005. The “bottom-up” approach to Local Economic Development (LED) In small towns: a South African case study of Orania and Philippolis. *Town and Regional Planning*:55-63.
- Steyn, J. 2014. ‘Ons gaan 'n taal maak’ Afrikaans sedert die Patriot-jare. Pretoria: Kraal Uitgewers.
- Stofberg, A. 1991. Orania heelwat groter en het nou eie vliegveld. *Beeld*, 30 November:2.
- Strydom, J. 2019. Orania Beweging stel Uitvoerende Hoof aan. *Orania Beweging Nuusbriëf*, 25 November.
- Strydom, N. 2019a. eNCA moet jammer sê vir Orania. https://maroelamedia.co.za/nuus/sa-nuus/enca-moet-jammer-se-voor...fcb5-6a99042137-105219033enmc_cid=6a99042137enmc_eid=3d37c4e855 (geraadpleeg op 4 September 2019).
- Strydom, N. 2019b. Orania wys nuwe president, bedryfshoof aan. <https://maroelamedia.co.za/nuus/sa-nuus/orania-wys-nuwe-president-bedryfshoof-aan/> (geraadpleeg op 30 Mei 2019).
- Swanepoel, E. 2012. The measurement and management of operational risk in South African co-operative banks. Ongepubliseerde MA-verhandeling: Universiteit van Noordwes.

- Theron, M. 1991. Ruimte-eeuse tegnologie vir Orania se 1ste skool. *Beeld*, 23 Mei:29.
- Thukakhomo, V. 2004. Orania decides to introduce its own currency – the Ora. *Diamond Fields Advertiser*, 30 April:4.
- Tyler, H. 1980. Apartheid switch: South African call for ‘whites only’ homeland. <https://www.csmonitor.com/1980/0714/071443.html> (geraadpleeg op 23 Februarie 2021).
- Van Bart, M. 2016. Orania vereer Ierse vryheidstryders met herwonne monument – FAK. <http://www.fak.org.za/2016/05/24/orania-vereer-ierse-vryheidstryders-met-herwonne-monument/> (geraadpleeg op 4 Januarie 2018).
- Van der Merwe, H. 1991. Volkstaat se kern open sonder swier. *Die Volksblad*, 13 April:4.
- Van der Merwe, H. 2000a. Betsie Verwoerd sterf waardig op 98. *Die Volksblad*, 1 Maart:1.
- Van der Merwe, H. 2000b. Dipico wil nou ingryp by Orania-stryd. *Die Volksblad*, 14 Oktober:2.
- Van der Merwe, H. 2000c. Orania begin fonds vir regsaksie. *Die Volksblad*, 17 Oktober:4.
- Van der Merwe, H. 2000d. Orania hof toe om verkiesing te keer. *Die Volksblad*, 17 November:4.
- Van der Merwe, H. 2001. Orania kry beweging vir selfbeskikking. *Beeld*, 12 November:4.
- Van der Merwe, H. 2003. Koeksistermonument gaan in Orania pronk. *Beeld*, 17 September:3.
- Van der Merwe, H. 2004. Land van koeksisters, weduwees en nuwe geld. *Beeld*, 23 Februarie:1.
- Van der Merwe, H. 2005a. Mafia regeer glo Orania. *Volksblad*, 9 Mei:2.
- Van der Merwe, H. 2005b. Oraniërs samel geld in met Mafiabal. *Volksblad*, 22 Junie:4.
- Van der Merwe, J. 2018. ‘I finally have closure,’ says investigating officer in Poppie murder trial. <https://www.news24.com/SouthAfrica/News/i-finally-have-closure-says-investigating-officer-in-poppie-murder-trial-20180528> (geraadpleeg op 29 Oktober 2019).
- Van der Westhuizen, G. 1993. Carel Boshoff trek na Orania vir ontwikkeling van volkstaat. *Beeld*, 24 Desember:2.
- Van Heerden, W. 1979. Plek vir alle talente. *Die Transvaler*, 07 Augustus:10.
- Van Heerden, W. 1990. *Hartland van die Afrikaner*. Morgenzon: Oranjewerkers Promosies.
- Van Niekerk, T. 2014. Toerisme in die Amish- en Orania gemeenskappe: ’n vergelykende studie. Ongepubliseerde MA-verhandeling: Universiteit van Pretoria.
- Van Tonder, J. 1991a. Swoeg sweet vir Oraniers. *Die Volksblad*, 12 Februarie:3.
- Van Tonder, J. 1991b. Volkstaters skiet wortels in Karoo. *Die Volksblad*, 12 Februarie:1.
- Van Vuuren, L. 2012. *In the Footsteps of Giants – Exploring the history of South Africa’s large dams*. Gezina: Water Research Commission of South Africa.
- Van Wyk, M. 1999. Orania skop vas oor indeling by munisipale grense van dorpe. *Rapport*, 19 Desember:6.
- Van Wyk, M. 2003. Orania onthul monument vir geldmaker-koeksisters. *Rapport*, 21 September, September(20):12.
- Van Wyk, M. 2005a. Grondeis bedreig wit Orania se bestaan. *Rapport*, 13 November:8.
- Van Wyk, M. 2005b. Hare waai onder voorstes van eens rustige Orania. *Rapport*, 8 Mei:8.
- Van Wyk, M. 2007. Oranje onderbroke een te veel, Orania-man land uit. *Rapport*, 4 Maart:10.
- Van Zyl, C. 2019. *Persoonlike onderhoud*. Orania: Ongepubliseer.
- Walterová, K. 2016. The positions of the Afrikaners in the New South Africa. Ongepubliseerde MA-verhandeling: Charles University.
- Webster, D. 2019. ‘An indictment of South Africa’: whites-only town Orania is booming. https://www.theguardian.com/cities/2019/oct/24/an-indictment-of-south-africa-whites-only-town-orania-is-booming?CMP=share_btn_tw (geraadpleeg op 25 Oktober 2019).
- Wierenga, J. 2012. Wêreldreisiger leef droom op Orania uit. *Volksblad*, 28 November:4.
- Wyngaard, B. 2018. *Orania, koeksisters en ek*. <https://www.litnet.co.za/orania-koeksisters-en-ek/> (geraadpleeg op 26 Junie 2018).